ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

EDUKOLOGIJOS INSTITUTAS
Specialiosios pedagogikos (specializacija – logopedija) **studijų programa**

JOLITA USCILAITĖ

VAIKŲ, TURINČIŲ GARSŲ TARIMO SUTRIKIMŲ, SMULKIOSIOS IR BENDROSIOS MOTORIKOS ĮGŪDŽIAI

Bakalauro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: lekt. Simona Daniutė

Šiauliai, 2019

Bakalauro darbo santrauka

Bakalauro darbe buvo atlikta teorinių šaltinių apžvalga apie priešmokyklinio amžiaus vaikų kalbos ypatumus, fonetinius ir fonologinius sutrikimus, bendrosios ir smulkiosios motorikos raidą ir jos reikšmę vaikams, turintiems vaikų garsų tarimo sutrikimų (dislaliją). Šiame bakalauro darbe buvo siekiama atskleisti priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislaliją), bendrosiosios ir smulkiosios motorikos įgūdžius bei palyginti motorikos įgūdžius tarp fonetinės artikuliacinės, foneminės akustinės ir foneminės artikuliacinės dislalijų. Prieš atliekant tyrimą, buvo iškelta hipotezė, kad vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (foneminę artikuliacinę dislaliją) smulkioji ir bendroji motorika nėra išlavėjusi ir turi įtakos garsų tarimo sutrikimui.

Tyrimas buvo atliekamas testavimo metodu, kurio tikslas – atskleisti 6-7 metų vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislaliją) bendrąją ir smulkiąją motoriką. Atlikta kiekybinė duomenų analizė, kuri leido nustatyti smulkiosios ir bendrosios motorikos išlavėjimo sąsajas su tam tikra dislalijos forma.

Empirinėje dalyje buvo nagrinėjami priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių fonetinę artikuliacinę, foneminę akustinę ir foneminę artikuliacinę dislaliją, smulkiosios ir bendrosios motorikos įgūdžiai, analizuojamas testų užduočių atlikimas.

Tyrimu nustatyta, kad vaikų, turinčių fonetinę artikuliacinę dislaliją ir foneminę akustinę dislaliją,bendrosios motorikos stipriosios sritys yra ir statinė, ir dinaminė koordinacija. Tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją, probleminės buvo abi vertinamos sritys, tačiau daugiau sunkumų kylo atliekant dinaminės koordinacijos vertinimo užduotis. Įvertinus tiriamųjų, turinčių fonetinę artikuliacinę dislaliją ir foneminę akustinę dislaliją, smulkiosios motorikos įgūdžius, išryškėjo stipriausios sinkinezijų ir judesio jėgos vertinimo sritys. Sinkinezijų vertinimo sritis išryškėjo kaip probleminė tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją. Dinaminės koordinacijos, judesio greičio, abejomis rankomis atliekamų veiksmų vertinimo sritys išryškėjo kaip stipriausios sritys tiriamiesiems, turintiems fonetinę artikuliacinę dislaliją ir foneminę akustinę dislaliją, tačiau šios sritys kaip probleminės išryškėjo tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją.

Apibendrinus galima teigti, kad tiriamųjų, turinčių vaikų garsų tarimo sutrikimų (dislalijų), bendroji ir smulkioji motorika turi sąsajų su tam tikra dislalijos forma. Paaiškėjo, kad tiriamųjų, turinčių fonetinę artikuliacinę dislaliją ar foneminę akustinę dislaliją, bendrosios ir smulkiosios motorikos įgūdžiai yra išlavėję, tačiau tiriamųjų, turinčių foneminę artikuliacinę dislaliją, bendrosios ir smulkiosios motorikos įgūdžiai nėra išlavėję.

Esminiai žodžiai: vaikų garsų tarimo sutrikimai, dislalija, smulkioji motorika, bendroji motorika, priešmokyklinis amžius

Turinys

Bakalauro darbo santrauka ... 2
Įvadas ... 4
1 skyrius. **VAIKŲ, TURINČIŲ GARSŲ TARIMO SUTRIKIMŲ, BENDROSIOS IR SMULKIOSIOS MOTORIKOS ĮGŪDŽIAI** ... 6
1.1. Priešmokyklinio amžiaus vaikų kalbos ypatumai ... 6
1.2. Vaikų garsų tarimo sutrikimų (dislalijų) samprata ir diferenciniai požymiai ... 9
1.3. Bendrosios ir smulkiosios motorikos raida ... 13
1.4. Garsų tarimo sutrikimų sąsajos su bendrąja ir smulkiąja motorika ... 15
2 skyrius. **PRIEŠMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ, TURINČIŲ GARSŲ TARIMO TRŪKUMŲ (DISLALIJĄ) BENDROSIOS IR SMULKIOSIOS MOTORIKOS ĮGŪDŽIŲ TYRIMAS** ... 17
2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas ... 17
2.2. Tyrimo dalyviai ... 18
2.3. Priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislalijų), bendrosiosios motorikos įgūdžiai ... 19
2.4. Priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislalijų), smulkiosios motorikos įgūdžiai ... 22
Išvados ... 30
LITERATŪRA ... 32
Summary ... 35
PRIEDAI ... 36

Įvadas

Mokslinė problema ir tyrimo aktualumas. Pasak Monkevičienės (2003), priešmokyklinio amžiaus vaikas išgyvena itin sudėtingą raidos laikotarpį, kuris lemia tolesnio vaiko ugdymosi mokykloje sėkmę. Tolimesnio ugdymosi sėkmę neabejotinai lemia kalbos ypatumai, todėl itin svarbu yra atsižvelgti į esamus kalbos sutrikimus ir juos įveikti. Vaiko motorikos raida taip pat yra apibrėžiama kaip viena svarbiausia sėkmingam vaiko ugdymuisi. Mockuvienė (2012) atliko tyrimą, kurio tikslas buvo atskleisti ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos ir motorinės sistemos sutrikimų sąsajas ir tyrimo metu buvo patvirtinta hipotezė, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, motorinės sistemos išlavėjimas glaudžiai siejasi su kalbos sutrikimais. Tai vienas naujesnių tyrimų Lietuvoje, nagrinėjančių kalbos sutrikimų ir motorikos sąsajas. Pasak Dijokaitės (2014), garsų tarimas – tai vienas labiausiai pastebimų kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, kuris pasireiškia garso netarimu ar netaisyklingu jo tarimu. Garsų tarimo sutrikimams taip pat yra priskiriama dislalija, kuri gali būti fonetinio (fonetinė artikuliacinė dislalija) ir fonologinio (foneminė akustinė arba foneminė artikuliacinė dislalija) pobūdžio sutrikimas (Daniutė, Kairienė 2015). Lietuvoje nėra atliktų tyrimų, kurie nagrinėtų fonetinės artikuliacinės, foneminės akustinės ar foneminės artikuliacinės dislalijų sąsajas su bendrosios ir smulkiosios motorikos įgūdžiais, todėl tikslinga yra juos išnagrinėti ir atskleisti.

Tyrimo tikslas: atskleisti priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislalijų), smulkiosios ir bendrosios motorikos įgūdžius.

Uždaviniai

1. Remiantis teoriniais šaltiniais, apibūdinti vaikų garsų tarimo sutrikimų, dislalijos sampratas bei priešmokyklinio amžiaus vaikų kalbos ypatumus.
2. Remiantis teoriniais šaltiniais, apibūdinti bendrosios ir smulkiosios motorikos įgūdžių raidą bei sąsajas su garsų tarimo sutrikimais.
3. Ištirti priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislaliją), bendrosios ir smulkiosios motorikos įgūdžius.
4. Išryškinti stipriąsias bei problemines vaikų, turinčių skirtingas dislalijos rūšis (fonetinę artikuliacinę, foneminę akustinę ir foneminę artikuliacinę), bendrosios ir smulkiosios motorikos įgūdžių sritis.

Tyrimo metodai: teorinių šaltinių analizė, testavimas, kiekybinė duomenų analizė.

Tyrimo dalyviai: 61 priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų. Tyrimas vyko Vilniaus rajono ir Trakų rajono lopšeliuose – darželiuose, teikiančiose priešmokyklinį ugdymą.

Sąvokų žodynėlis:

Vaikų garsų tarimo sutrikimai (angl. *speech sound disorders*) – tai plati sutrikimų, sąlygotų skirtingų priežasčių, grupė (Kairienė, Daniutė 2015).

Dislalija – klaidingas garsų tarimas (Rodzial (1990), Franke (1996), Padovan, Kosokovič, Pansini, Poljak (1991), cit. Juškienė, 2008).

Bendroji motorika – bendroji motorika apima judesius, kuriuos atliekant dalyvauja stambieji kūno judesiai (Birontienė, 2008).

Smulkioji motorika – smulkioji motorika apima judesius, kuriuos atliekant dalyvauja smulkieji kūno raumenys. Tai pirštų, riešo, koordinuoti akių ir rankų judesiai, akių judesiai (Malina, Bouchard 1991; Amundson, Weil 2001; cit. Ališauskienė ir kt., 2003).

Priešmokyklinis amžius – priešmokyklinis ugdymas pradedamas teikti vaikui, kai tais kalendoriniais metais jam sueina 6 metai, tačiau gali būti teikiamas anksčiau tėvų (globėjų prašymu) ir nėra teikiamas vaikui, kuriam tais kalendoriniais metais sueina 7 metai, išskyrus atvejus, kai yra numatyta kvalifikuotų specialistų pagalba bei sveikatą tausojantis dienos režimas (Priešmokyklinio ugdymo tvarkos aprašas, 2016).

Baigiamojo darbo darbo struktūra: Šį bakalauro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (28 šaltiniai). Teorinę dalį iliustruoja 2 lentelės, tyrimo dalį – 9 paveikslai. Prieduose pateikiamos bendrosios motorikos ir smulkiosios motorikos vertinimo lentelės. Darbo apimtis – 33 lapai.

1 skyrius. VAIKŲ, TURINČIŲ GARSŲ TARIMO SUTRIKIMŲ, BENDROSIOS IR SMULKIOSIOS MOTORIKOS ĮGŪDŽIAI

1.1. Priešmokyklinio amžiaus vaikų kalbos ypatumai

Priešmokyklinis ugdymas pradedamas teikti vaikui, kai tais kalendoriniais metais jam sueina 6 metai, tačiau gali būti teikiamas anksčiau tėvų (globėjų prašymu) ir nėra teikiamas vaikui, kuriam tais kalendoriniais metais sueina 7 metai, išskyrus atvejus, kai yra numatyta kvalifikuotų specialistų pagalba bei sveikatą tausojantis dienos režimas.[1]

Priešmokyklinio amžiaus vaikas išgyvena itin sudėtingą raidos laikotarpį, kuris lemia tolesnio vaiko ugdymosi mokykloje sėkmę (Monkevičienė, 2003). Priešmokyklinis vaiko ugdymas yra viena pirmųjų ugdymo pakopų, nuo kurios dažniausiai prasideda mokymas(is) visą gyvenimą. Jo tikslas - laiduojant vaiko asmenybės skleidimąsi, ugdyti aktyvų, savimi ir savo gebėjimais pasitikintį, stiprią pažinimo motyvaciją turintį vaiką, sudarant prielaidas sėkmingam ugdymuisi mokykloje (Birontienė, 2008). Taigi, tolimesnio ugdymosi sėkmę ir asmenybės skleidimąsi neabejotinai lemia ir esami kalbos ypatumai, todėl tikslinga yra išskirti priešmokyklinio amžiaus vaikams būdingus kalbos ypatumus.

Penktieji vaiko gyvenimo metai. Iki 5-6 metų vaikas ištaria garsinę ir ritminę struktūrą, ritminius melodinius kalbos atspalvius ir intonaciją *(*Garšvienė, Ivoškuvienė, 1993). Penktaisiais vaiko gyvenimo metais intensyviai plėtojasi aktyvusis žodynas, vaikai daugiau vartoja veiksmažodžių ir būdvardžių, derina žodžius sakinyje, moka sudaryti naujų žodžių, sparčiai vystosi rišlioji kalba (Juškuvienė, Luneckienė, Palačonienė, Petrilionienė, 2008). Pasak Garšvienės, Ivoškuvienės (1993), pasakodami apie gamtą, vaikai daugiau vartoja būdvardžių ir prieveiksmių, bet palyginus nedaug veiksmažodžių, tačiau pasakojant apie visuomeninio gyvenimo įvykius, gausiau veiksmažodžių. Priešmokyklinio amžiaus vaikai kalbėdami daro sąlyginai nedaug klaidų. Klausydami skaitomos knygos, žiūrėdami jos iliustracijas ir parašytą tekstą, vaikai pastebi garsų, vaizdų, ženklų, raidžių skirtumus ir panašumus. Geba atlikti žodžių garsinę analizę, sintezę. Pasak Juškuvietinės, Luneckienės ir kt. (2008), penktaisiais vaiko gyvenimo metais vaikų kalba tobulėja, vaikai taria beveik visus kalbos garsus. Ivoškuvienė (1993), teigia, kad fiziologinio šveplavimo etapas tęsiasi dar ir penktuosius vaiko gyvenimo metus, o Juškuvienės (2008) manymu, šiais vaiko gyvenimo metais baigiasi fiziologinio šveplavimo laikotarpis.

Šeštieji, septintieji vaiko gyvenimo metai. Juškuvienės, Luneckienės ir kt. (2008) teigimu, šio amžiaus tarpsnio vaikai geba planuoti, žaisti siužetinius vaidmeninius žaidimus, geba sugalvoti siužetus, įvertinti veiklų kiekvieną žingsnį. Vaikai kalbėdami daro nedaug klaidų, pastebi savo ir

[1] *Lietuvos Respublikos priešmokyklinio ugdymo tvarkos aprašo pakeitimo įstatymas* (2016)

artimųjų kalbinius netikslumus. Geba tikslingai perduoti informaciją, nenukrypsta nuo pagrindinės pokalbio temos. Žodynas sparčiai plečiasi, gali paaiškinti kai kurių žodžių reikšmes. Klausydami skaitomos knygos, vaikai pastebi garsų, vaizdų, ženklų, raidžių skirtumus ir panašumus. Pasak Garšvienės, Ivoškuvienės (1993), šeštaisiais ir septintaisiais metais vaikai savarankiškai veikdami kalba 2-3 kartus mažiau nei penktaisiais. Keliama prielaida, kad taip atsitinka dėl besibaigiančio išorinės kalbos perėjimo į vidinę.

Krivickaitė- Leišienė 2016 m. atliko tyrimą, kuriuo siekė atskleisti kiekvienos 4-8 metų amžiaus grupės garsų ir jų junginių tarimo žodžiuose ypatumus. 1 lent. 5-7 metų vaikų amžius yra nurodytas tikslingai, kadangi tai yra priešmokyklinis amžius. Tyrimas buvo atliktas pritaikius bendrąją metodiką bei *sukurus išgalvotų žodžių pakartojimo testą* (Pastaba. Lietuviški išgalvoti žodžiai buvo klasifikuojami 2 skiemenų - kemu, doja, švela, gaprė, gitva, sminto, klesta; 3 skiemenų - geloša, širuta, škulinė, plemuta, maspulė, lasmuvi, spadeki, pasvapi; 4 skiemenų: suleritė, žadevina, snalidina, spiratušą, nisparima, magvunolė, staligosa, gosakluni). Autorės teigimu, gebėjimas tiksliai pakartoti pirmą kartą išgirstą žodį, siejamas su naujų žodžių įsisavinimu. Šiuo atveju galima teigti, kad tyrimas atskleidžia ir tam tikro amžiaus vaikų fonetinius, fonologinius gebėjimus (žr. 1 lent.).

1 lentelė

Pagrindinės vaikų garsų ir jų junginio tarimo ypatybės

Amžiaus grupė	**Garsų ir jų junginių tarimo ypatybės**
5;00 - 5;11*	• Žodžio gale *ė* keičiamas *e*. • Balsis *u* keičiamas *o*; *e* keičiamas *a*; *i* keičiamas *e*. • Duslieji priebalsiai keičiami skardžiaisiais; *s* keičiamas *š*, rečiau *š* keičiamas *s*; *g* keičiamas *d*; *r* keičiamas *l*; *l* keičiamas *j, v, r; v* keičiamas *m,l,* žodžio gale keičiaas *d,g*; *n* keičiamas *m*; • Priebalsių junginys *st* keičiamas *sp, sk*; *fr* keičiamas *pr*; *gr* keičiamas *gl*; *sv* keičiamas *sl*; *sv* keičiamas *sl, st*; *šv* keičiamas *št, šp*; *gv* keičiamas *gb*; *sm* keičiamas *sn*; *nt* keičiamas *lt*. • Junginiuose praleidžiami balsingesni priebalsiai. • Galimas skiemens neištarimas žodžio pradžioje, viduryje, dažniau neištariamas paskutinis žodžio skiemuo.
6;00 - 6;11	• Žodžio gale *ė* keičiamas *e*. • Balsis *u* keičiamas *o*; *e* keičiamas *a*; *i* keičiamas *e*. • Duslieji priebalsiai keičiami skardžiaisiais, *s* keičiamas *š*, rečiau *š* keičiamas *s*; *d* keičiamas *b*; *r* keičiamas *l*; *v* keičiamas *m,l,* žodžio gale keičiamas *d,b,n*; *l* keičiamas *j*; *n* keičiamas *m*. • Priebalsių junginys *st* keičiamas *sp, sk*; *pl* keičiamas *kl*; *fr* keičiamas *pr*; *gr* keičiamas *gl*; *sv* keičiamas *sl*; *sm* keičiamas *sn*; *nt* keičiamas *lt*; *sn* keičiamas *sv*. • Junginiuose praleidžiami balsingesni priebalsiai. • Pridedami *n,r,l,s,d,k* priebalsiai. • Tolimoji priebalsių asimiliacija reta, pasitaiko ilgesniuose žodžiuose. • Sklandieji asimiliuoja sklandžiuosius priebalsius.

7;00 - 7;11	• Žodžio gale *ė* keičiamas *e*. • Balsis u keičiamas *o; e* keičiamas *a; i* keičiamas *e*. • Duslieji priebalsiai keičiami skardžiaisiais; *g* keičiamas *d,b*; *d* keičiamas *l, v; l* keičiamas *j; v* keičiamas *j,r,* žodžio gale *g*. • Priebalsių junginys st keičiamas *sp*; *fr* keičiamas *pr*; *gr* keičiamas *gl*; *sv* keičiamas *sl, st; šv* keičiamas *št, šp; gv* keičiamas *gb; sm* keičiamas *sn*; *nt* keičiamas *lt.* • Junginiuose praleidžiami balsinegesni priebalsiai. • Skiemenų skaičius žodyje išlaikomas, galimas paskutinio skiemens praleidimas. • Vietoje balsio taria dvibalsį. • Pridedami *l,n,r,s,k* priebalsiai. • Nebūdinga pridėti skiemenį. • Tolimoji priebalsių asimiliacija reta, pasitaiko ilgesniuose žodžiuose. Dažnesnė progresinė asimiliacija. Sklandieji asimiliuoja sklandžiuosius priebalsius.

**aut.pastaba.* amžius žymimas: 5;00 - penkeri metai, 5;11 - penkeri metai ir vienuolika mėnesių.

Apibendrinant Krivickaitės- Leišienės (2016) atlikto tyrimo rezultatus, buvo išsiaiškinta, kad tiriamųjų amžius lemia garsų, jų junginių ir skirtingos struktūros žodžių įsisavinimą. Tyrimo metu visi, tam tikrai amžiaus grupei priklausantys vaikai, išlaikė žodžių ritminę struktūrą. Autorės teigimu, tyrimo metu išryškėjo vaikų fonologinis išsivystymas ir artikuliacinio aparato išlavėjimas, todėl taikytos žodžių tarimo paprastinimo strategijos atskleidė pagrindines garsų ir jų junginių tarimo ypatybes, būdingas skirtingo amžiaus vaikams. Pasak tyrimo autorės, gauti tyrimo duomenys gali padėti diagnozuoti fonologinius sutrikimus.

Pasak Garšvienės, Ivoškuvienės (2003), kalba savaime neišsivysto. Ją vaikas išmoksta bendraudamas su suaugusiaisiais, pamėgdžiodamas juos ir jų padedamas. Ikimokykliniame amžiuje, o ir vėliau dauguma vaikų kalbos taisyklingumą įsisavina girdėdami suaugusiųjų kalbą. Naudodamasis kalba kaip sistema, žmogus turi galimybę komunikuoti ir perimti iš kartos į kartą sukauptas žinias apie pasaulį bei tobulinti pačią kalbą.

Svarbu, kad kai kurių jaunesnio amžiaus vaikų tarimo ypatybės išlieka ilgesnį laiką, net ir sulaukus šešerių metų. Tai atsitinka pirmiausia dėl tos priežasties, kad vaikai nemoka veikti kalbos padargais arba nesuvokia ir neskiria garsų iš klausos. Antra, dėl to, kad tėvai nepastebi vaikų tarimo klaidų, o jeigu ir pastebi, tai neteikia joms jokios reikšmės (Juškienė, 2008). Penktaisiais savo gyvenimo metais vaikai taisyklingai taria žodžius, jau ištaria ir sudėtingos struktūros žodžius. Kalboje nebelieka praleidinėjimų, skiemenų sukeitimų vietomis ar jų pakeitimų kitais skiemenimis. Šiame amžiuje vaikai jau gerai suvokia ir taria garsus. Tik retkartčiais dar gali pasitaikyti šnypščiamųjų garsų *š,ž* netinkamas tarimas, garso *r* keitimas į *l*, arba gali būti *r* veliarinis. Kartais nediferencijuoja švilpiamųjų ir šnypščiamųjų garsų *s-š, z-ž* (Juškienė,2008. cit. Шевцова,2002; Боровик,2008).

Hallahan ir Kauffman (2003), pabrėžia, kad kai vaikui sukanka penkeri metai, jo kalbėjimas yra nesunkiai suprantamas kiekvienam asmeniui. Kai vaikas pradeda lankyti mokyklą, jis laisvai kalba ir būna įsisavinęs daugelį pagrindinių morfologinių kalbos ypatybių. Aštuonerių metų vaikas jau būna įvaldęs visus fonetinius kalbos komponentus.

Apibendrinant galima teigti, kad vaikui, sulaukusiam priešmokyklinio amžiaus, atsižvelgiant į vaiko kalbos raidos normas, turi būti išlavėjęs artikuliacinis aparatas, foneminis suvokimas, vaikas turi ištarti visus garsus bei turėti pakankamai fonologinių gebėjimų. Šie gebėjimai yra labai svarbūs priešmokykliniame amžiuje, kadangi tai yra pagrindas pradinio ugdymosi. Brazienė (2014) atliko tyrimą, kurio tikslas buvo įvertinti vaikų, besimokančių bendrojo lavinimo mokykloje ir turinčių kalbos sutrikimų, psichologinę savijautą. Tyrimo metu buvo išsiaiškinta, kad daugiau nei pusė kalbos sutrikimų turinčių mokinių psichologinė savijauta buvo žema, jie jautėsi beverčiai. Labai svarbu yra laiku identifikuoti kalbėjimo ir kalbos sutrikimus bei suteikti logopedinę pagalbą dar priešmokykliniame amžiuje, siekiant užtikrinti vaikų tolimesnę psichologinę gerovę ir ugdymosi pažangą.

1.2. Vaikų garsų tarimo sutrikimų (dislalijų) samprata ir diferenciniai požymiai

„Vaikų garsų tarimo sutrikimai (angl. *speech sound disorders*) – tai plati sutrikimų, sąlygotų skirtingų priežasčių, grupė. Vaikų garsų tarimo sutrikimų grupė Tarptautinėse sutrikimų klasifikacijose dažniausiai sieja fonetinius (artikuliacijos) ir fonologinius sutrikimus todėl, kad šioms grupėms būdinga bendra sutrikimo požymių raiška, t.y. garsų tarimo trūkumai‘‘ (Kairienė, Daniutė 2015). Taip pat autorės teigia, kad vaikų garsų tarimo sutrikimai yra „bendro pobūdžio diagnostinė etiketė‘‘, apimanti visus fonetinius sutrikimus, kurie turi būdingų motorinės kilmės fonetinės garsų tarimo klaidų, ir fonologinius sutrikimus, kurie apibūdinami kaip lingvistinio pobūdžio, t.y. foneminėmis klaidomis.

Lietuvoje vaikų garsų tarimo sutrikimai skirstomi į garsų tarimo sutrikimus (Unčiurys 1988; Garšvienė, Ivoškuvienė, 1993, cit. Daniutė, Kairienė, 2015):

1) *dėl nepakankamai išlavėjusios kalbėjimo motorikos,* t.y. dėl artikuliacijos aparato nepaslankumo, judesių netikslumo, vangumo, nenuoseklumo garsai tariami netaisyklingai arba netariami. Šiuos garsų tarimo sutrikimus lydi garsų suvokimo sunkumai, vėliau besiformuojantys garsinės analizės ir sintezės pradmenys;

2) *susijusius su nepakankamai išlavėjusiu foneminiu suvokimu,* kai kalbant painiojami akustiškai panašūs garsai.

Dijokaitės (2014) teigimu, garsų tarimas – tai vienas labiausiai pastebimų kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, pasireiškiantis garso netarimu ar netaisyklingu jo tarimu. Jei vaikas tik netaisyklingai taria garsą ar jo visai netaria, o kitos kalbos grandys (foneminė klausa, žodynas, gramatinė kalbos sandara, rišlioji kalba) yra susiformavusios gerai, ši problema mokymuisi skaityti ar rašyti, matematikos uždavinių sprendimui ar kitų dalykų mokymuisi įtakos neturės. Labai svarbu yra diferencijuoti kalbos ir kalbėjimo sutrikimus, gebėti sutrikimus atpažinti ir tikslingai taikyti tam tikras ugdymo kryptis.

Pasak Ivoškuvienės, Mamonienės, Pečiulienės, Stošiuvienės (2002), vaikai, turintys fonetinių kalbėjimo sutrikimų, gerai girdi ir skiria kalbos garsus, turi pagal amžių pakankamų garsinės analizės ir sintezės įgūdžių. Autorės teigia, kad fonetiniai kalbėjimo kalbėjimo sutrikimai gali būti įvairaus laipsnio. Vieni vaikai gali visiškai negebėti artikuliuoti kalbos garsų, kiti – netarti vieno ar kito garso, garsų grupės. Autorės taip pat pabrėžia, kad fonologiniais sutrikimais vadinama kalbėjimo ir kalbos sutrikimų dalis, susijusi su garsų tarimo trūkumais, kai sutrikęs girdimasis suvokimas ar nesusiformavę garsų artikuliavimo vaizdiniai. Esant fonologiniams sutrikimams ne tik netaisyklingai tariami garsai, jie visai netariami arba vieni garsai pakeičiami kitais garsais. Fonologinių sutrikimų turintys vaikai neskiria kalbos garsų, daro daug garsinės analizės, disleksinių klaidų. Pasak Kairienės, Daniutės (2015), pagrindinė fonologinio sutrikimo priežastimi laikomi fonologinio pasirengimo/suvokimo trūkumai, kurie pasireiškia sunkumais skiriant panašiai skambančius ir (ar) artikuliuojamus garsus bei žodžius.

Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos apraše (2011) į kalbėjimo ir kalbos sutrikimų grupes yra įtraukti fonetiniai ir fonologiniai sutrikimai, tačiau jame tik fonetiniai sutrikimai nėra paaiškinami plačiau. Šiame teisės akte fonetinis sutrikimas yra įvardijamas kaip ,,visiškas ar dalinis fonacijos sutrikimas dėl anatominių ar funkcinių balso aparato pasikeitimų‘‘, o fonologiniai sutrikimai aiškinami kaip ,,garsų tarimo trūkumai, kai sutrikęs girdimasis suvokimas ar nesusiformavę garsų artikuliavimo vaizdiniai. Galimi šio pogrupio sutrikimai yra foneminė akustinė dislalija, foneminė artikuliacinė dislalija, dizartrija‘‘. [2]

Dizartrija – tai garsų tarimo sutrikimas, kurio priežastimi laikoma kalbėjimo organų parezė ar paralyžius, lemiantis artikuliacijos aparato, balso produkavimo ir kvėpavimo aparato inervacijos nepakankamumą (Ivoškuvienė, 1993). Dizartrijai būdingi trys sindromai: artikuliacijos (garsų tarimo), balso ir kvėpavimo (Daniutė ir Kairienė, 2015). Dislalija ir dizartrija gali būti priskirta ir

[2] *Lietuvos Respublikos mokinių, turinčių specialiųjų ugdyosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas* (2011)

fonetiniams, ir fonologiniams sutrikimams. Tačiau esant dislalijai, vakai neturi dizartrijai būdingų balso ir kvėpavimo sindromų.

Tarptautinių žodžių žodynuose dislalija apibūdinama kaip kalbos sutrikimas. Viename iš jų nurodoma, kad dislalija atsiranda, kai yra pažeidimai - kalbos organų ydos (Bendorienė, 2005). Pasak Garšvienės (2003), dislalija (gr. *dis* – priešdėlis, žymintis perskyrimą, atskyrimą, neigimą, *lalia* – kalba, šneka) vadinami vaikų ir suaugusiųjų, turinčių įprastai funkcionuojantį artikuliacijos aparatą ir nesutrikusią klausą, tarimo trūkumai. Rodzial (1990), Franke (1996), Padovan, Kosokovič, Pansini, Poljak (1991) (cit. Juškienė, 2008), aiškinant dislalijos terminą nurodo tik klaidingą garsų ištarimą. Bohme (1997) (cit. Juškienė, 2008), dislaliją vadina garsų įgijimo arba garsų vartojimo sutrikimu. Garsų vartojimo sutrikimai atpažįstami iš to, kad kai kurie garsai ar garsų junginiai naudojami ne pagal gimtosios kalbos taisykles arba jie artikuliuojami ne pagal normas. Pasak Kairienės (2017), dislalijos sutrikimo atveju garsų tarimo sunkumų kyla dėl netikslios liežuvio, lūpų ir žandikaulio padėties tariant garsus.

Garšvienės, Ivoškuvienės (1993) teigimu, dislalijos dažniausiai yra skirstomos į *funkcinę* ir *mechaninę.* Mechaninė dislalija diagnozuojama asmenims, kurių tarimo sutrikimai atsiranda dėl periferinio kalbos aparato trūkumų, dėl anatominių kalbos organų trūkumų. Dažniausiai garsai tariami netaisyklingai dėl dantų, žandikaulių, gomurio pažeidimų. Pasak Kornev 2005; 2013 (cit. Autorės Daniutė ir Kairienė, 2015), funkcinei dislalijai būdingi garsų tarimo trūkumai (iškraipymas, keitimas), esant nepakankamai išlavėjusiai artikuliacijai dėl sulėtėjusios artikuliacijos raidos ir nesant jokių akivaizdžių struktūrinių priežasčių ar kitų kalbos trūkumų. Funkcinės dislalijos atveju nebūna nei centrinių, nei periferinių organinių pakitimų. Funkcinė dislalija būdinga vaikams, o mechaninę žmogus gali įgyti bet kuriame amžiuje. Funkcinės dislalijos priežastys gali būti biologinės ir socialinės: bendras fizinis vaiko nusilpimas intensyviai plėtojantis kalbai, nepalanki socialinė aplinka ir kitos. Vaikas gali nepažinti garsų pagal akustinius požymius arba nemokėti jų tarti. Pagal tai, kurios iš tų grandžių trūkumai vyrauja, skiriamos *akustinė foneminė*, *artikuliacinė foneminė* ir *artikuliacinė fonetinė dislalijos* (Garšvienė, 1993).

Autorės Daniutė ir Kairienė (2015), atlikusios teorinių šaltinių analizę, išskiria pagrindines fonetinio (fonetinės artikuliacinės dislalijos) ir fonologinio (foneminės akustinės dislalijos) sutrikimų diferencines charakteristikas:

1) *sutrikimų kilmė:* fonetinis sutrikimas yra motorinės kilmės, t.y. motorinio veiksmo garsų tarimo sutrikimas; fonologinis sutrikimas yra kognityvinės – lingvistinės kilmės garsų tarimo sutrikimas, apimantis fonologines žinias, kalbėjimą ir klausymąsi;

2) *artikuliacinio aparato struktūra ir funkcijos:* fonetiniam sutrikimui būdingi netikslūs artikuliacinio aparato judesiai ir nežymūs artikuliacinio aparato struktūros pakitimai;

fonologinio sutrikimo atveju nėra artikuliacinio aparato struktūros pokyčių, artikuliacinis aparatas funkcionuoja tinkamai;

3) *garsų tarimo ypatumai ir klaidų pobūdis:* fonetiniam sutrikimui būdingos pastovios tipinės garsų tarimo klaidos; fonologiniam sutrikimui būdingos netipinės garsų tarimo klaidos, t.y. specifiniai garsų ir jų junginių vartojimo modeliai, netaisyklingas ilgaskiemenių žodžių tarimas;

4) *garsų tarimo sutrikimo laipsnis:* fonetiniam sutrikimui būdingi nežymūs garsų tarimo trūkumai, nepakitęs kalbėjimo suprantamumas, kalbėjimo trūkumų supratimas; fonologinio sutrikimo atveju, priešingai būdingi žymūs garsų tarimo sutrikimai, žodžių tarimo klaidos tikslesnės pakartojant negu spontaniškoje kalboje, kalbėjimas gali būti sunkiai suprantamas, nepastebimi kalbėjimo trūkumai;

5) *fonologinis suvokimas:* esant foneminiam sutrikimui nėra fonologinio suvokimo trūkumų; fonologiniam sutrikimui būdingi fonologinio suvokimo trūkumai, žodžių garsinės analizės-sintezės gebėjimų formavimo(si) sunkumai, kyla sunkumų atpažįstant ir diferencijuojant panašiai skambančius garsus;

6) *lydintys ugdymo(si) sunkumai:* fonetinis sutrikimas neturi įtakos ugdymui(si); fonologinį sutrikimą gana dažnai lydi kalbos mokymo(si) sunkumai, specifiniai mokymo(si) (skaitymo, rašymo) sutrikimai.

Taigi, išanalizavus autorių pateiktas fonetinės artikuliacinės dislalijos ir foneminės akustinės dislalijos diferencines charakteristikas, galima teigti, kad fonetinio sutrikimo atveju fonologinis suvokimas yra išlavėjęs, tačiau būdingas pavienių garsų netaisyklingas tarimas dėl tam tikrų anatominių pakitimų, o foneminei akustinei dislalijai būdingas yra visos kalbos neišlavėjimas, fonologinio suvokimo trūkumai, negebėjimas diferencijuoti garsus.

Anot Garšvienės, Ivoškuvienės (2003), foneminė akustinė dislalija ir foneminė artikuliacinė dislalija yra priskiriamos fonologiniams sutrikimams. Foneminė akustinė dislalija yra aiškinama kaip „garsų tarimo trūkumai dėl akustinių vaizdinių nepakankamumo‘‘, o foneminės artikuliacinės dislalijos apibrėžimas yra „garsų tarimo trūkumai dėl artikuliacinių vaizdinių nepakankamumo‘‘.Musteikienė, Sirvydaitė, Kurmanskienė, Ivoškuvienė, Kairienė, Daniutė (2015) rekomenduoja atkreipti dėmesį į tai, kad foneminė artikuliacinė dislalija gali žymėti funkcinio ar organinio garsų tarimo sutrikimo (fonetinės artikuliacinės dislalijos) ir fonologinio sutrikimo (foneminės akustinės dislalijos) derinį.

Pasak Garšvienės (1993), foneminės artikuliacinės dislalijos atveju kalbos mechanizmo motorinėje grandyje fonemų atrinkimo pagal artikuliacinius požymius yra nevisavertės, tačiau artikuliacijos aparato anatominių bei inervacijos trūkumų nėra. Pasak Ivoškuvienės, Pečiulienės, Mamonienės, Stošiuvienės (2002), vaikas gali imituoti sudėtingiausius nekalbinius judesius, kai kurių vaikų artikulemos netikslios. Panašios artikuliacijos garsų tarimas kuriuo nors požymiu suvienodinamas. Vietoje dviejų skirtingų fonemų tariama viena. Kalbėdami vaikai nuolat keičia vienas fonemas kitomis. Svarbu yra tai, kad foneminės artikuliacinės dislalijos atveju vaikams būdingas smulkiosios motorikos neišlavėjimas, kas reiškia, kad neišlavėjimas yra ir visos bendrosios motorikos, kas nebūdingai fonetinei artikuliacinei dislalijai ir foneminei akustinei dislalijai.

1.3. Bendrosios ir smulkiosios motorikos raida

„Judesys - vienas svarbiausių gyvastingos, aktyvios naujagimio būsenos požymių, o judėjimas - kiekvienos būtybės gyvybingumo požymis. Jis skatina vaiko augimą, fizinę ir psichinę raidą'' (Laužikas, 1997, cit. Mockevičienė, 2005). Mikulėnaitės (2003) teigimu, vaiko judesių raida vadinama motorine raida. Pasak Birontienės (2008), judėjimo sistemą sudaro bendrieji ir smulkieji judesiai. „Bendroji motorika apima viso kūno ar viršutinių bei apatinių galūnių judesius, pavyzdžiui, komaciniai veiksmai. Smulkioji motorika - judesiai, kuriuos atliekant dalyvauja smulkieji kūno raumenys. Tai pirštų, riešo, koordinuoti akių ir rankų judesiai, akių judesiai'' (Malina, Bouchard 1991; Amundson, Weil 2001, cit. Ališauskienė ir kt., 2003). Birontienė (2008) pabrėžia, kad bendroji motorika apima judesius, kuriuos atliekant dalyvauja stambieji kūno judesiai, o kalbant apie smulkiąją motoriką, autorė išskiria, kad tai yra koordinuoti akies-rankos, akių judesiai. Ališauskienė (2003) paaiškina tai, kad smulkiosios motorikos pagrindu lavėja žvilgsnio fiksavimo ir daiktų sekimo judesiai bei tokie sudėtingi įgūdžiai kaip piešimas, rašymas ir kt. Todėl galima daryti išvadą, kad pakankamai išlavėjusi bendroji motorika sudaro smulkiosios motorikos lavinimo pagrindą.

Normali motorikos raida, atitinkanti vaiko chronologinį amžių, yra vienas svarbiausių rodiklių, rodančių vaiko sveikatą, kuri priklauso nuo gyvenimo sąlygų, dienos režimo, šeimos ekonominės padėties, auklėjimo, psichologinių veiksnių ir aktyvaus judėjimo (Mockevičienė, 2003). Ališauskienė (2003), Birontienė (2008), Mockevičienė ir kt. (2005), nagrinėjusios bendruosius motorinės raidos dėsningumus ir principus teigia, kad:

- Raida yra besitęsiantis procesas nuo gyvybės užuomazgos iki žmogaus subrendimo;
- Raida priklauso nuo centrinės nervų sistemos brendimo ir aplinkos veiksnių, pvz. bręstant nervų sistemai judesiai tampa tikslingesni, koordinuotesni. Daug įtakos šiam procesui turi socialiniai ir kultūriniai aplinkos veiksniai;

- Smulkiosios motorikos raidos kryptis - nuo proksimalinės link distalinės, t.y. pirmiausiai lavėja arčiau vidurio linijos esančių kūno dalių judesiai. Svarbu yra tai, kad vaikas, neišmokęs kontroliuoti savo liemens bei pečių juostos, negalės valdyti rankų ir pirštų judesių;
- Kiekvieną naują motorinį įgūdį vaikas išmoksta ankstesniųjų pagrindu. Išmokęs išlaikyti svorį, vaikas pradeda stovėti, vaikščioti ir t.t.;
- Vaikui augant judesiai tikslėja ir greitėja, t.y. vaikas gali pats pasirinkti judėjimo greitį.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad bendroji motorika turi sąsajų su smulkiąja motorika. Išlavėjusi bendroji motorika reikš ir išlavėjusią smulkiąją motoriką, kas yra itin svarbu kiekvienam augančiam vaikui. Bendrosios ir smulkiosios motorikos įgūdžiai vystysis toliau tik tuomet, kai vaikas jau bus tinkamai išmokęs ankstesnįjį motorikos įgūdį.

Hille, Evanschitzky, Bauer (2015) išskyrė trejų - šešerių metų vaikų kūno motorikos, rankos ir pirštų motorikos raidos etapus (žr. 2 lent.).

2 lentelė

3-6 metų vaikų kūno motorikos, rankos ir pirštų motorikos raidos etapai

Stambiosios motorikos raidos etapai	**Smulkiosios motorikos raidos etapai**
36 mėnesių (maždaug trejų metų) vaikas	
· Abiem kojomis nušoka nuo paskutinės laiptų pakopos neprarasdamas pusiausvyros. · Eina aiškiai mojuodamas rankomis, sklandžiai aplenkdamas kliūtis ir gali staiga sustoti.	• Varto knygos ar žurnalo lapus po vieną. • Norėdamas atlikti smulkesnius darbelius, kai detalės mažos, suima jas trimis pirštais (nykščiu, smiliumi ir didžiuoju).
48 mėnesių (maždaug ketverių metų) vaikas	
• Gali tikslingai ir tvirtai važiuoti triračiu ar kuo nors panašiu į jį, gali vienu metu minti pedalus ir sukti vairą, sklandžiai aplenkti kliūtis. • Iš vietos abiem kojimos šoka 30-50cm į priekį neprarasdamas pusiausvyros.	• Pieštuką ar kreidelę laiko trijų pirmųjų pirštų galais. • Kuria ir komentuoja įvairius daiktus, taip pat ir galvakojus.
72 mėnesių (maždaug šešerių metų) vaikas	
· Tvirtai, nesilaikydamas už turėklų, lipa laiptais pakaitomis statydamas tai kairę, tai dešinę koją ant kiekvieno laipto. · Abiem rankomis, delnais ar kūnu gali pagauti didelius (apie 20 cm skersmens) kamuolius, jei jie metami iš dviejų metrų nuotolio.	· Vaikiškomis žirklėmis gali kirpti išilgai tiesios linijos. · Gali parašyti pavienius skaičius, raides, vardus didžiosiomis raidėmis (raidės kartais būna atsuktos į kitą pusę ar apverstos). Arba/ir piešia aiškiai įžiūrimus konkrečius daiktus.

Apibendrinant lentelės duomenis, galima teigti, kad vaikų bendroji (stambioji) ir smulkioji motorika sparčiausiai vystosi nuo gimimo iki šešerių metų. Bendrosios ir smulkiosios motorikos įgyti pagrindai iki šešerių metų vaikui augant tobulėja. Hille, Evanschitzky, Bauer, (2015) taip pat įžvelgė bendrosiosios ir smulkiosios motorikos raidos ypatumus tarp lyčių. Autorės teigimu, kūdikių

berniukų ir mergaičių motorikos raida beveik nesiskiria, tačiau pirmieji žymesni skirtumai išryškėja vaikų darželyje: berniukai raumeningesni, greičiau bėga, toliau nušoka ir numeta, mergaitėms geriau sekasi atlikti tai, kas susiję su rankos ir pirštų motorika.

Vienas iš pagrindinių judesių valdymo mechanizmų – tai galvos smegenų gebėjimas prognozuoti motorinę programą, atsižvelgiant į judesio tikslą, motorinės sistemos esamą būseną ir aplinką, prognozuoti būsimą motorinės sistemos būseną, atsižvelgiant į motorinės programos specifiką (Skurvydas, 2017). Mokslininkai Spreen, Risser ir Edgell (cit. Boyd, Bee, 2011) akcentuoja tai, kad vaikams nuo 6 iki 8 metų pasireiškia pirmasis smegenų augimo protrūkis, kuris gali būti susijęs su smulkiosios motorikos gebėjimais ir akies-rankos koordinacijos tobulėjimais. Todėl pastebėta, kad priešmokyklinio amžiaus vaikai gerai gali atlikti veiksmus, reikalaujančius koordinuoti regėjimą ir kūno judesius.

Taigi, galima teigti, kad už kiekvieną žmogaus motorikos judesį atsakingos yra galvos smegenys. Galvos smegenys prognozuoja ne tik bendrosios ir smulkiosios motorikos judesius, tačiau yra atsakingos ir už kalbėjimo motorikos judesius, kas yra svarbu tolimesniam sėkmingam vaiko ugdymuisi.

1.4. Garsų tarimo sutrikimų sąsajos su bendrąja ir smulkiąja motorika

Garšvienė, Ivoškuvienė (2003), Petrulytė (2004), Garšvienė (2007) (cit.Ivoškuvienė, Gružaitė, Kurmanskienė, Makauskienė, Mulevičius 2018), nurodo, kad ,,komunikacija yra būdas išmokti suprasti kalbą, išmokti kalbėti, išreikšti norus ir pageidavimus, būti suprastam ir suprasti kitus <...>, interpretuoti savo ir kitų žmonių pasakytas mintis‘‘. Sėkmingai komunikacijai yra itin svarbus kalbėjimas, kurį autorės aprašo kaip procesą, kurio metu vyksta garsų tarimas, jų jungimas į skiemenis, žodžius ir pan. Sėkmingam kalbėjimo procesui labai svarbus yra taisyklingas garsų tarimas. Karadenizli, Erkut, Ramazanoglu ir kt. (2014), remiantis atliktais neurologiniais tyrimais, teigia, kad vaiko kalba yra esminė funkcija, dėka kurios jis gali mokytis, kalbėti ir bendrauti. Už visas žmogaus atliekamas funkcijas (gebėjimas bendrauti, kalbėti, matyti, girdėti, jausti) atsako galvos smegenų žievėje esančios zonos, kurios yra atsakingos už klausą, regą, motoriką ir kitus jutimus. Pasak Ivoškuvienės, Gružaitės, Kurmanskienės ir kt. (2018), galvos smegenų žievė yra skirstoma į keturias glaudžiai susijusias skiltis: kaktos, smilkinio, viršugalvio, pakaušio.

Už suderintą visos aukštosios nervų sistemos veiklą (kalbos supratimo, smulkiosios ir kalbinės motorikos, pažinimo ir pažintinius procesus ir t.t.) atsako atskiros galvos smegenų žievės zonos, glaudžiai tarpusavyje susijusias asociatyviniais ryšiais ir vykdančios atitinkamas esmines funkcijas, už kurias tik iš dalies atsako atskiri laukai. Aktualu tai, kad kaktos skiltyje priešcentrinio vingio vidurinėje dalyje lokalizuojasi rašymo, kaip motorinio akto, zona, įvardijama 6 lauku, kuri yra

tiesiogiai susijusi su rankos motorine zona. 6 laukas atsakingas ne tik už motorinę rankos zoną, bet ir už kalbos motorikos zoną. Todėl galima daryti prielaidą, kad rankos motorika (smulkioji motorika) yra glaudžiai susijusi su bendrąja motorika, todėl tam tikras ryšys tarp bendrosios, smulkiosios motorikos įgūdžių ir kalbos motorikos zonos taip pat yra.

Ryšį tarp kalbėjimo ir motorikos sutrikimų Lietuvoje aprašė Mockuvienė (2012), kurios tyrimo tikslas buvo atskleisti ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos ir motorinės sistemos sutrikimų sąsajas. Svarbu pabrėžti tai, kad autorė analizavo fonologinius kalbos sutrikimus ir kalbos neišsivystymą. Tiriamųjų amžius buvo 4-6 metai. Tyrimo metodika buvo pasirinktas testavimas ir parengtos užduotys, remiantis Ozereckio – Gelnitco standartizuotu testu. Tyrimo rezultatai parodė, kad motorinės sistemos išlavėjimas glaudžiai siejasi su kalbos sutrikimais ir nustatyta, kad kuo mažiau išlavėjusi vaiko motorinė sistema, tuo žymesnis kalbos sutrikimo laipsnis yra vaikui.

Pasak Garšvienės (1993), foneminė akustinė dislalija atsiranda tada, kai sensorinėje kalbos supratimo mechanizmo dalyje nesugebama atrinkti reikiamas informacijas pagal fonemų akustinius požymius, o fonetinei artikuliacinei dislalijai priklauso garsų tarimo trūkumai, atsiradę dėl netinkamos artikuliacijos. Garšvienės (1993) teigimu, foneminės artikuliacinės dislalijos atveju kalbos mechanizmo motorinėje grandyje fonemų atrinkimo pagal artikuliacinius požymius operacijos yra nepilnavertės, bet artikuliacijos aparato anatominių bei inervacijos trūkumų nėra. Atsižvelgiant į tai, galima daryti prielaidą, kad esant foneminei artikuliacinei dislalijai, neišlavėjusi yra ir smulkioji bei bendroji motorika, ko negalima pasakyti apie fonetinę artikuliacinę ir foneminę akustinę dislaliją.

Lietuvoje tyrimų, analizuojančių kalbos ir kalbėjimo sutrikimų sąsajas su bendrąją ir smulkiąja motorika yra atlikti vos keli, kuriuos aprašė Jevaišaitė, 2010; Mockuvienė, 2012, tačiau priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (fonetinę artikuliacinę dislaliją, foneminę akustinę dislaliją ir foneminę artikuliacinę dislaliją) sąsajų su bendrąją ir smulkiąja motorika aprašyta nėra, todėl atliekamo tyrimo rezultatai yra aktualūs, siekiant tikslingai diferencijuoti vaikus, turinčius fonetinę artikuliacinę, foneminę akustinę ar foneminę artikuliacinę dislaliją.

2 skyrius. PRIEŠMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ, TURINČIŲ GARSŲ TARIMO TRŪKUMŲ (DISLALIJĄ) BENDROSIOS IR SMULKIOSIOS MOTORIKOS ĮGŪDŽIŲ TYRIMAS

2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Siekiant atskleisti priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislalijų), bendrosios ir smulkiosios motorikos įgūdžius, buvo taikomas *testavimo metodas*. Pasak Bitino (2013), edukologinių tyrimų metodologijoje testu vadintinas diagnostinis instrumentas, kuriuo gaunama informacija apie ugdytinių žinias ir gebėjimus (kompetencijas), įgyjamus kryptingame ugdymo procese. Kitaip sakant, testavimo duomenys padeda atsakyti į klausimus, ką ugdytiniai žino, moka ir geba. Kardelio (2005) teigimu, testavimas – tai struktūruota darbo atlikimo situacija, kurios analizėje gauti skaitmeniniai balai leidžia daryti išvadas apie tai, kiek pagal teste matuojamą konstruktą vieni individai skiriasi nuo kitų. Siekiant įvertinti bendrąją motoriką, buvo taikytos užduotys 4 – 6 metų vaikų bendrajai motorikai įvertinti (Озеретский-Гельнитц, 1974, cit. Musteikienė 2001, cit. Lietuvos logopedų asociacija 2015):

- *Statinė koordinacija* (stovėti pėda už pėdos, stovėti ant vienos kojos, stovėti pasistiebus).
- *Dinaminė koordinacija* (pašokti vienu metu abiem kojomis, šokinėti į priekį kiekviena koja, peršokti iš vietos per virvutę).

Smulkiajai motorikai įvertinti buvo remtasi N. Ozereckio–Geltnico (Озеретский-Гельнитц) (1974, Поваляева 2006, cit. Musteikienė 2001), kurį aprašo taip pat Lietuvos logopedų asociacija (2015) kaip „Užduotys 4 – 6 metų bendrajai motorikai vertinti‘‘, kurių tikslas įvertinti penkias smulkiosios motorikos sritis:

- *Dinaminę koordinaciją* (apvedžioti labirintą, iškirpti skritulį, nubrėžti vertikalias linijas).
- *Judesio greitį* (sudėti monetas į dėžutę, nubrėžti vertikalias linijas, išdėlioti degtukus).
- *Abiejų rankų atliekamus veiksmus* (sudėti degtukus į dėžutę, belsti pieštukais, sudėti degtukus ir monetas į dėžutę).
- *Judesio jėgą* (perlaužti medinį pagaliuką, ištiesinti sąvaržėlę, sulenkti vielos galus).
- *Sinkinezijas* (pakelti antakius, suraukti kaktą, užmerkti po vieną abi akis).

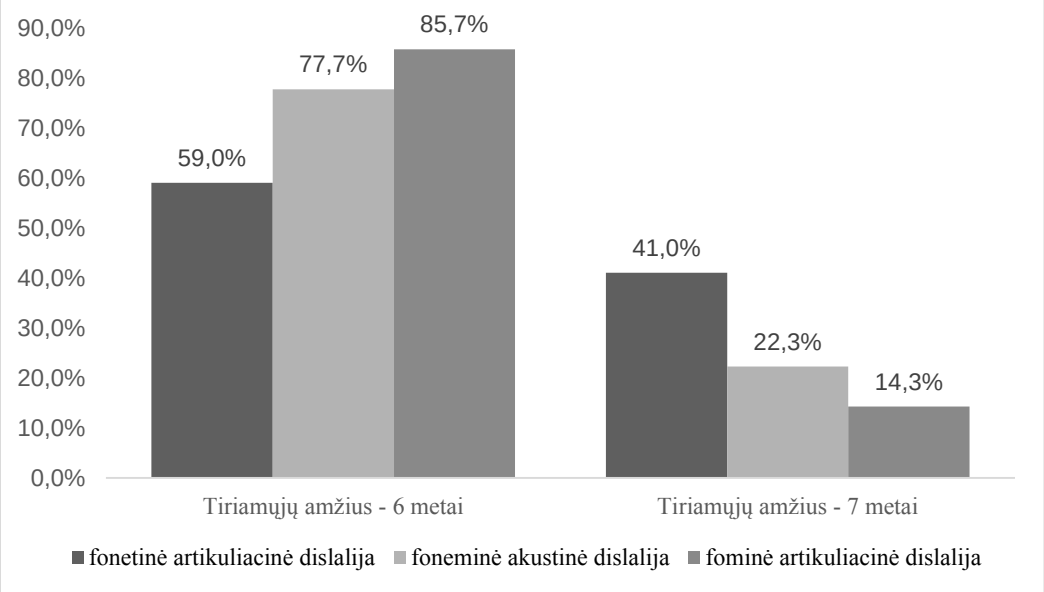
Užduotys, parinktos bendrajai ir smulkiajai motorikai ištirti, visų amžiaus tarpsnių vaikams buvo vienodos. Duomenų surinkimui buvo sudarytos lentelės pagal bendrosios (priedas 1) ir smulkiosios (priedas 2) motorikos įvertinimo užduotis siekiant įvertinti, kiek procentaliai tiriamųjų atlieka tam tikras užduotis. Lenteles sudarė 5 skiltys*: užduotys, atliko, neatliko, pastabos, vertinimo kriterijai*. Skiltyje *pastabos* buvo komentuojama, kokių vertinimo kriterijų tiriamieji neatliko. Vaikų kalba nebuvo vertinama atskirai. Tyrimas buvo organizuojamas ir atliekamas 2019m. balandžio –

gegužės mėn. Visiems tiriamiesiems buvo sudarytos vienodos sąlygos užduotims atlikti, tyrimas vyko aplinkoje, kuri tiriamiesiems buvo pažįstama (logopedinis kabinetas) su įstaigose dirbančių logopedžių pagalba.

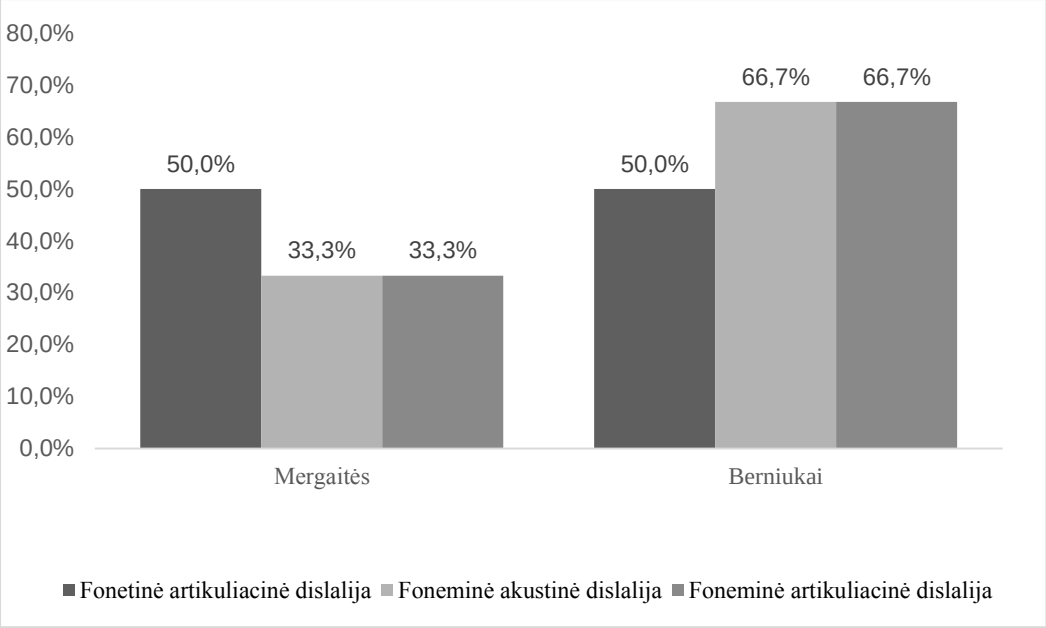
Tyrimo duomenys apdoroti taikant *kiekybinę duomenų analizę*. Tyrimo duomenys analizuojami remiantis procentiniu pasiskirstymu.

2.2. Tyrimo dalyviai

Šio tyrimo dalyviai buvo parinkti pagal tikimybinį tiriamųjų grupių parinkimo būdą, sisteminiu (arba mechaniniu) principu. Pasak Kardelio (2005) sisteminis (arba mechaninis) parinkimo būdas yra tuomet, kai iš populiacijos sąrašo tiriamieji parenkami ne atsitiktinai, bet pagal tam tikras savybes. Tyrimo empirinis uždavinis yra atskleisti priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių vaikų garsų tarimo sutrikimų (fonetinė artikuliacinė dislalija, foneminė akustinė dislalija, foneminė artikuliacinė dislalija), bendrosios ir smulkiosios motorikos įgūdžius. Todėl vaikų skirstymui į dislalijų grupes buvo remiamasi Pedagoginių psichologinių tarnybų išvadomis. Priešmokyklinis amžius yra parinktas tikslingai, kadangi N. Ozereckio–Geltnico (Озеретский-Гельнитц) testas yra parengtas 4 – 6 metų vaikams ir, remiantis testu, 7 metų vaikai jau turėtų gebėti atlikti visas užduotis. Iš viso buvo ištirta 61 vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislalijų). Tiriamieji suskirstyti buvo į tris grupes: fonetinės artikuliacinės dislalijos tiriamųjų skaičius buvo 22, foneminės akustinės dislalijos tiriamųjų skaičius buvo 18, o foneminės artikuliacinės dislalijos – 21. Tiriamųjų amžius yra apibrėžtas 6 – 7 metai, viso buvo ištirta 43 šešerių metų vaikų ir 16 septynerių metų vaikų (žr. 1 pav). Tiriamųjų pasiskirstymas pagal lytį yra toks: 24 mergaitės ir 37 berniukai (žr. 2 pav.). Tyrimas vyko Vilniaus rajono ir Trakų rajono lopšeliuose – darželiuose.

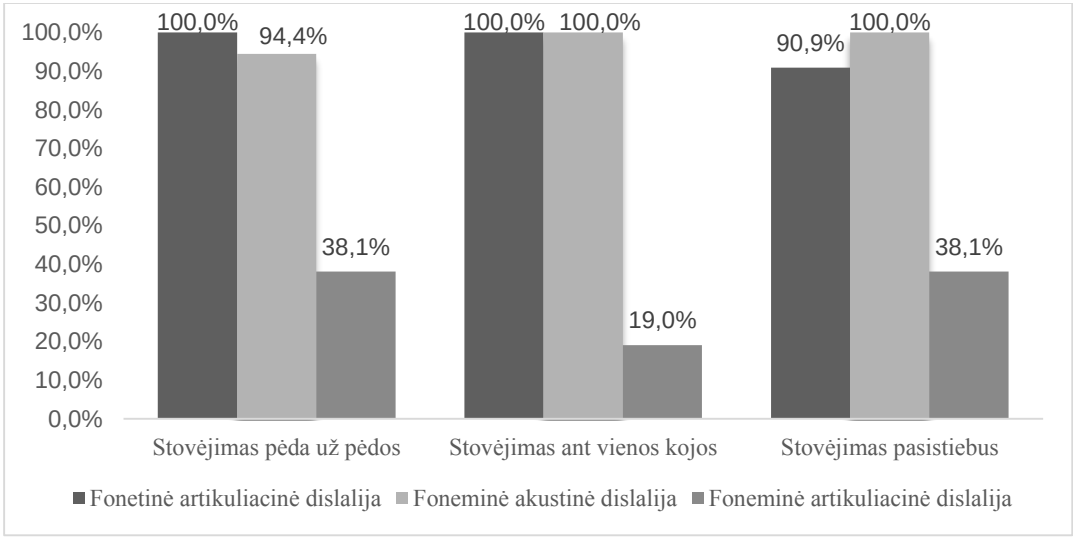
1 pav. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal amžių

2 pav. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal lytį

2.3. Priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislalijų), bendrosiosios motorikos įgūdžiai

Yra skiriamos dvi pusiausvyros rūšys – tai *statinė* ir *dinaminė.* Padėties išlaikymas arba pusiausvyra gali būti apibūdinama statiškai, t.y., gebėjimu išlaikyti padėtį atramos atžvilgiu minimaliai judant, ir dinamiškai – gebėjimu atlikti tam tikrą užduotį išlaikant stabilią kūno padėtį (Karadenizli Z., Erkut O., Ramazanoglu N. ir kt., 2014). Bendrosios motorikos įgūdžių įvertinimas truko nuo 5 iki 10 min. Bendrosios motorikos įgūdžių tyrimo rezultatai atskleidė priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių fonetinę artikuliacinę dislaliją, foneminę akustinę dislaliją ir foneminę artikuliacinę dislaliją, tam tikrus būdingus pusiausvyros ypatumus.

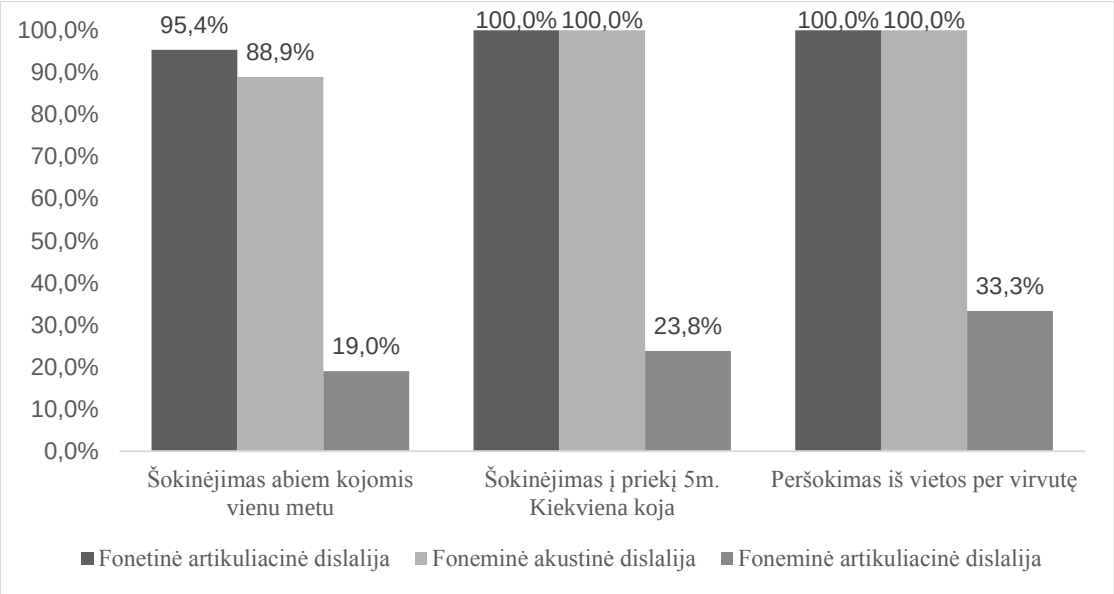
3 pav. Vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislalija), statinės koordinacijos (bendrosios motorikos) vertinimas,%

Pirmoji bendrosios motorikos tiriamoji sritis buvo statinė koordinacija (žr. 3 pav.). Pirmoji užduotis buvo stovėjimas pėda už pėdos. Užduoties trukmė buvo 15 sek. Remiantis rezultatais (žr. 3 pav.), galima teigti, kad visi tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę dislaliją, užduotį atliko. Iš tiriamųjų, turinčių foneminę akustinę dislaliją, šios užduoties nepavyko atlikti vienam tiriamajam, nes tiriamasis pajudėjo iš vietos ir, atsižvelgiant į vertinimo kriterijus, užduotis buvo neatlika. Tiriamųjų, turinčių foneminę artikuliacinę dislaliją, atlikusių stovėjimo pėda už pėdos užduotį, buvo žymiai mažiau. Šią užduotį atlikti gebėjimų turėjo tik 8 (38,1 proc.) tiriamieji, likusiems užduotis buvo įvertinta kaip neatlikta. Pagal vertinimo kriterijus, dalis tiriamųjų užduoties neatliko dėl tokių priežasčių, kaip pajudėjimas iš vietos, trumpa užduoties atlikimo trukmė.

Antroji užduotis, siekiant įvertinti tiriamųjų bendrosios motorikos statinę koordinaciją, buvo stovėjimas ant vienos kojos. Užduoties reikalavimai buvo stovėti ant dešinės kojos 15 sek., tuomet 30 sek. pertrauka ir stovėjimas ant dešinės kojos 15 sek. Šią užduotį atliko visi tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę ir foneminę akustinę dislalijas. Tiriamųjų, turinčių foneminę artikuliacinę dislaliją ir atlikusių šią užduotį, skaičius buvo mažesnis – viso 4 vaikai (19 proc.). Pagal vertinimo kriterijus, dauguma tiriamųjų neatliko užduoties dėl tokios priežasties, kaip pajudėjimas iš vietos, grindų lietimas antrosiomis kojomis, nusileidimas ant kulnų, laiko trukmės nepaisymas.

Trečioji užduotis, siekiant įvertinti tiriamųjų bendrosios motorikos statinę koordinaciją, buvo stovėjimas pasistiebus. Šios užduoties tyrimo trukmė buvo 10 sek. Remiantis nurodytais rezultatais, galima teigti, kad iš 22 tiriamųjų, turinčių fonetinę artikuliacinę dislaliją, užduotį atliko 20 tiriamųjų (90,9proc.). 2 (9,1proc.) tiriamųjų užduoties neatliko dėl to, kad lingavo, kas pagal vertinimo kriterijus laikoma neatlikta užduotimi. Šią užduotį tiriamieji, turintys foneminę akustinę dislaliją, atliko visi. Įvertinus tiriamųjų, turinčių foneminę artikuliacinę dislaliją, rezultatai buvo, palyginus su kitomis dislalijų grupėmis, mažesni. Užduotį atliko 8 tiriamieji (38,1proc.). Užduotis nebuvo atlikta pagal vertinimo kriterijus daugiausia dėl tokių priežasčių kaip užduoties laiko trukmės neįvykdymas, negebėjimas pasistiebti.

Daugiausia sunkumų tiriamiesiems sukėlė užduotis, reikalaujanti stovėti ant vienos kojos, kitų užduočių gauti rezultatai yra geresni. Taigi, pateiktais duomenimis remiantis, galima teigti, kad tiriamųjų, turinčių foneminę artikuliacinę dislaliją, palygus su kitomis dislalijų grupėmis, statinė koordinacija nėra pakankamai išlavėjusi.

4 pav. Vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislalija), dinaminės koordinacijos (bendrosios motorikos) vertinimas,%

Antroji bendrosios motorikos tiriamoji sritis buvo dinaminė koordinacija (žr. 4 pav.). Pirmoji užduotis buvo šokinėjimas abiem kojomis vienu metu 7 kartus. Užduoties tyrimo trukmė – 5 sek. Tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę dislaliją, užduotį atliko 21 tiriamasis iš 22, tai sudarė 95,4 proc. tiriamųjų. Vienas tiriamasis neatliko užduoties dėl tos priežasties, kad nepašoko 7 kartus. Remiantis nurodytais rezultatais, tiriamųjų, turinčių foneminę akustinę dislaliją ir atlikusių šią užduotį buvo 16 iš 18, kas sudarė 88,9 proc. Tiriamieji užduoties neatliko dėl tos priežasties, kad per 5 sek. atliko mažiau nei 7 užduotis. Tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją, užduočiai atlikti kylo daugiau sunkumų. Užduotį atliko 4 tiriamieji iš 21, kas sudarė 19 proc. tiriamųjų. Atsižvelgiant į vertinimo kriterijus, tiriamieji užduoties neatliko dėl tokių priežasčių kaip negebėjimas pašokti abejomis kojomis vienu metu, rėmimasis visa pėda o ne piršais, negebėjimas per 5 sek. atlikti 7 šuoliukus.

Antroji užduotis, siekiant įvertinti tiriamųjų bendrosios motorikos dinaminę koordinaciją, buvo šokinėjimas į priekį 5m. kiekviena koja ir laisvą koją sulenkiant stačiu kampu per kelį, rankas laikant ant liemens. Tyrimo trukmė nebuvo apibrėžta. Tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę ir foneminę akustinę dislalijas, užduotį atliko visi. Šiai užduočiai atlikti kylo sunkumų tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją.Šią užduotį atliko 5 iš 21 tiriamųjų, tai sudarė 23,8 proc. Dauguma tiriamųjų užduoties neatliko dėl rankų mojavimo šokinėjant, nukrypimo nuo tiesios linijos. Keli tiriamieji sulenktąja koja palietė grindis.

Trečioji užduotis, siekiant įvertinti tiriamųjų bendrosios motorikos dinaminę koordinaciją, buvo peršokimas iš vietos per virvutę, ištemptą 20 cm aukštyje (vienu metu keliant ir sulenkiant abi

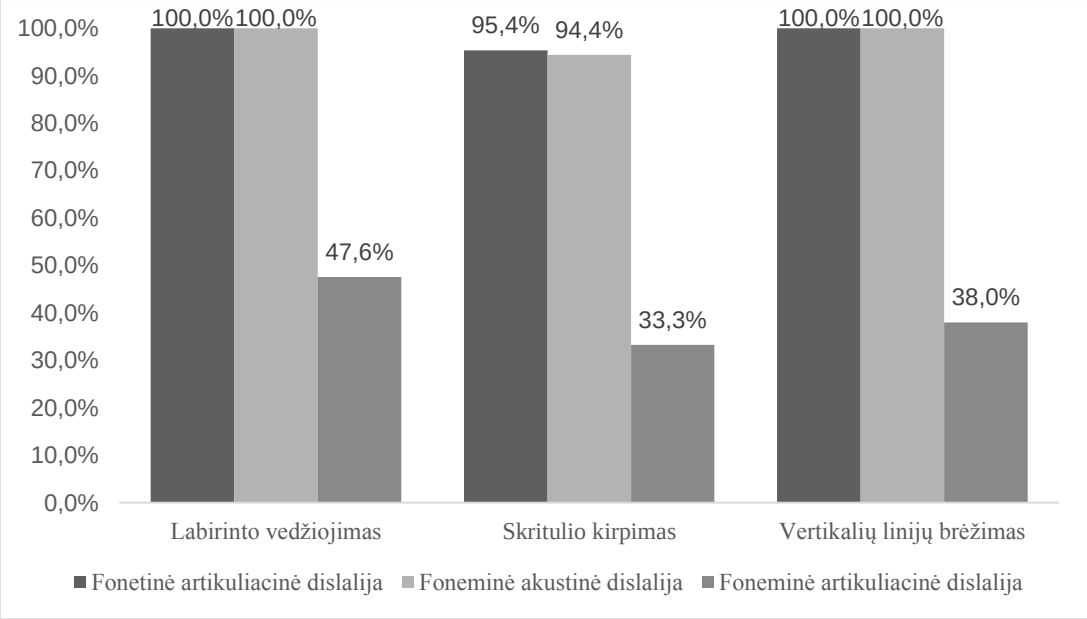
kojas). Tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę ir foneminę akustinę dislalijas, užduotį atliko visi. Tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją, užduotį atlikti sekėsi geriau nei atliekant ankstesnes užduotis, tačiau rezultatai, palyginti su fonetinę artikuliacinę ir foneminę akustinę dislaliją turinčiaisiais, daugiau nei dvigubai žemesni. Iš viso užduotį atliko 7 iš 21 tiriamųjų, kas sudarė 33,3 proc. Dauguma tiriamųjų užduoties neatliko dėl tokio vertinimo kriterijų neatitikimo kaip šokimas abiem kojomis, tačiau ne vienu metu.

Remiantis pateiktais duomenimis, galima teigti, kad daugiausia sunkumų tiriamiesiems kėlė pirmoji užduotis, tačiau tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją, palyginus su kitomis dislalijų grupės, visas užduotis sekėsi atlikti sunkiau. Dėl šios priežasties galima argumentuoti, kad tiriamųjų, turinčių foneminę artikuliacinę dislaliją, dinaminės koordinacijos sritis nėra išlavėjusi.

Apibendrinus priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislalijų), bendrosios motorikos įgūdžius, galima teigti, kad tiriamųjų, turinčių fonetinę artikuliacinę ir foneminę akustinę dislalijas dinaminė ir statinė koordinacija yra išlavėjusios, ko negalima teigti apie tiriamuosius, turinčius foneminę artikuliacinę dislaliją. Pastarosios grupės tiriamųjų tiek statinė, tiek dinaminė koordinacija nėra pakankamai išlavėjusi, tiriamiesiems kylo sunkumų atliekant visas užduotis, o rezultatai yra daugiau nei dvigubai mažesni už fonetinės artikuliacinės ir foneminės akustinės disalijų grupes.

2.4. Priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislalijų), smulkiosios motorikos įgūdžiai

Siekiant įvertinti priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislalija), smulkiosios motorikos įgūdžius, buvo vertinamos penkios sritys: dinaminė koordinacija, judesio greitis, tuo pat metu abiem rankomis atliekami veiksmai, judesio jėga ir sinkinezijos. Smulkiosios motorikos įgūdžių įvertinimas truko apie 10-15min. Smulkiosios motorikos įgūdžių tyrimo rezultatai atskleidė priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių fonetinę artikuliacinę dislaliją, foneminę akustinę dislaliją ir foneminę artikuliacinę dislaliją, tam tikrus smulkiosios motorikos ypatumus.

5 pav. Vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislalija), dinaminės koordinacijos (smulkiosios motorikos) vertinimas,%

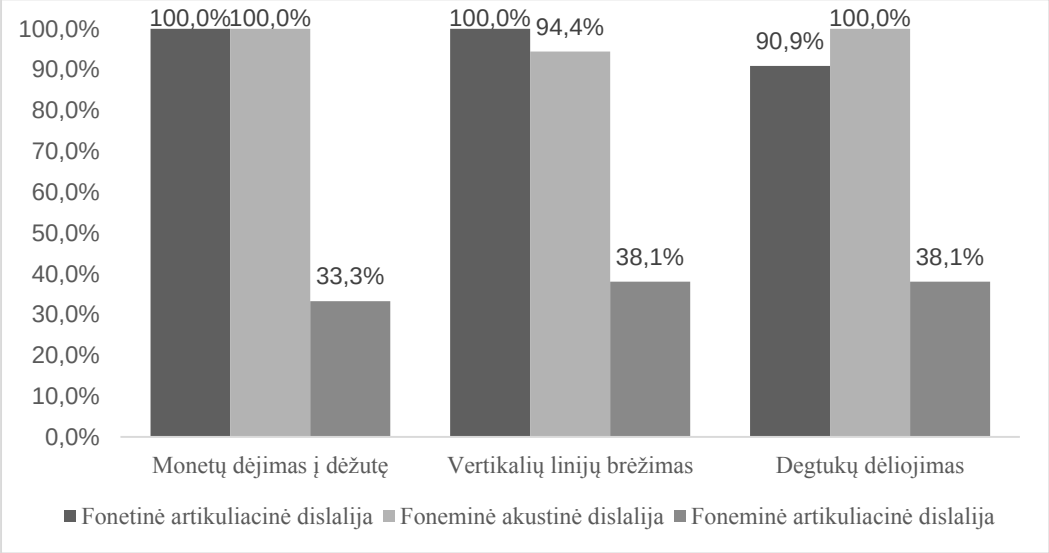
Pirmoji smulkiosios motorikos tiriamoji sritis buvo dinaminė koordinacija (žr. 5 pav.). Pirmoji užduotis buvo labirinto vedžiojimas, kurio trukmė dešine ranka buvo 1 min.30 sek., tuomet pertrauka 30 sek. ir kaire ranka 2 min. 30 sek. (aut.pastaba, kairiarankiams tyrimo laikas buvo taikomas atvirkščiai). Remiantis rezultatais, galima teigti, kad visi tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę ir foneminę akustinę dislalijas, užduotį atliko. Iš tiriamųjų turinčių foneminę akustinę dislaliją, šios užduoties nepavyko atlikti 10 iš 21 tiriamojo, kas sudarė 47,6 proc. Pagal vertinimo kriterijus, tiriamieji užduoties neatliko dėl tokių priežasčių kaip vedžiojant labirintą jo sienų palietimas ar per ilga užduoties atlikimo trukmė.

Antroji užduotis, siekiant įvertinti tiriamųjų smulkiosios motorikos dinaminę koordinaciją, buvo skritulio iškirpimas. Užduoties trukmė dešine ranka buvo 1 min.30 sek., tuomet pertrauka 30 sek. ir kaire ranka 1 min. 30 sek. (aut.pastaba. kairiarankiams tyrimo laikas buvo taikomas atvirkščiai). Šią užduotį atlikti pavyko beveik visiems tiriamiesiems, turintiems fonetinę artikuliacinę ir foneminę akustinę dislalijas. Remiantis rezultatais, fonetinę artikuliacinę dislaliją turinčių tiriamųjų užduotį atliko 21 iš 22, kas sudarė 95,4 proc., o foneminę akustinę dislaliją turinčių tiriamųjų užduotį atliko 17 iš 18, kas sudarė 94,4 proc. Tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją, šią skritulio kirpimo užduotį atlikti sekėsi sunkiau, užduotį atliko tik 7 iš 21 tiriamųjų, kas sudarė 33, 3 proc. Pagal vertinimo kriterijus, tiriamieji užduoties neatliko dėl tokios priežasties kaip netikslus kirpimas pagal liniją.

Trečioji užduotis, siekiant įvertinti tiriamųjų smulkiosios motorikos dinaminę koordinaciją, buvo vertikalių linijų brėžimas. Užduoties trukmė dešine ranka buvo 20 sek. pertrauka 30 sek. kaire

ranka 20 sek. Remiantis rezultatais, akivaizdu, kad tiriamiesiems, turintiems fonetinę artikuliacinę ir foneminę akustinę dislalijas, atliekant užduotį sunkumų nekylo, kadangi ją atliko visi. Sunkumų kylo atliekant užduotį buvo tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją. Užduotį atlikti pavyko 8 iš 21 tiriamųjų, kas sudarė 38 proc. Tiriamieji užduoties neatliko dėl negebėjimo perkelti liniuotės ir vienodu atstumu brėžti vertikalias linijas.

Taigi, apibendrinus smulkiosios motorikos dinaminės koordinacijos tyrimo rezultatus, galima teigti, kad daugiausia sunkumų tiriamiesiems kylo atliekant antrąją, skritulio kirpimo, užduotį. Apžvelgus visus rezultatus, galima teigti, kad tiriamųjų, turinčių foneminę artikuliacinę dislaliją, palyginus su kitomis dislalijų grupėmis, smulkiosios motorikos dinaminė koordinacija nėra pakankamai išlavėjusi.

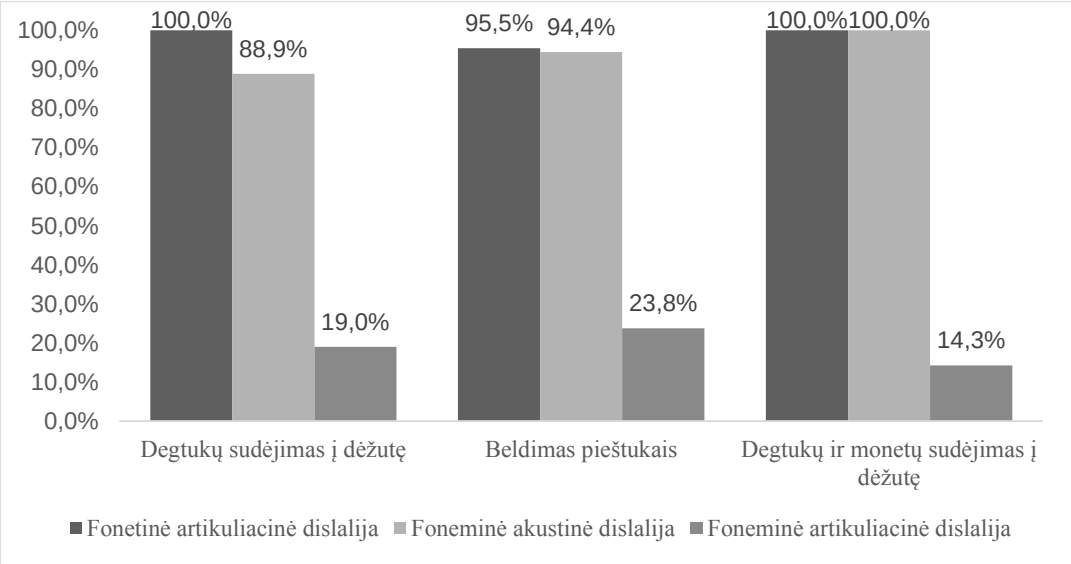
6 pav. Vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislalija), judesio greičio (smulkiosios motorikos) vertinimas,%

Antroji smulkiosios motorikos tiriamoji sritis buvo judesio greitis (žr. 6 pav). Pirmoji šios srities vertinimo užduotis buvo 20 monetų dėjimas į dėžutę, užduoties trukmė buvo 15 sek. Tiriamiesiems buvo primenama užduotį atlikti kuo greičiau. Remiantis pateiktais duomenimis, tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę ir foneminę akustinę dislalijas, užduotį atliko visi. Sunkumų kylo tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją. Iš 21 tiriamojo užduotį atliko 7 vaikai, kas sudarė 33, 3 proc. Pagal vertinimo kriterijus, tiriamieji užduoties neatliko todėl, kad nespėjo jos atlikti per 15 sek., ant stalo likdavo mažiausiai 2 monetos. Buvo pastebėta, kad tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją, palyginus su fonetine artikuliacine ir fonemine akustine dislalijomis, sunkumų kylo imant monetą nuo stalo paviršiaus.

Antroji judesio greičio (smulkiosios motorikos) vertinimo užduotis buvo tarp dviejų horizontalių linijų nubrėžti kuo daugiau vertikalių linijų. Užduoties trukmė dešine ranka buvo 10 sek., pertrauka 30 sek., tuomet kaire ranka 10 sek. (aut.pastaba. kairiarankiams tyrimo laikas buvo taikomas atvirkščiai). Pagal pateiktus rezultatus (6 pav), tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę dislaliją, užduotį atliko visi. Iš tiriamųjų, turinčių foneminę akustinę dislaliją, užduoties neatliko tik vienas tiriamasis, todėl užduotį atliko viso 94,4 proc. Tiriamajam užduoties atlikti nepavyko nes, atsižvelgiant į vertinimo kriterijus, tiriamasis brėžiant vertikalias linijas kirto horizontaliąsias linijas. Atliekant šią užduotį, sunkumų kylo tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją. Užduotį atliko 8 iš 21 tiriamojo, kas sudarė 38,1 proc. atlikusiųjų šią užduotį. Tiriamiesiems nepavyko atlikti šios užduoties taip pat dėl tos priežasties, kad brėžiant vertikalias linijas, kirto horizontaliąsias linijas.

Trečioji judesio greičio (smulkiosios motorikos) vertinimo užduotis buvo 40 degtukų dėliojimas ties kvadrato, kurio kraštinė 15 cm, kampais. Užduoties trukmė dešine ranka buvo 35 sek. tuomet pertrauka 30 sek. ir dėliojimas kaire ranka 45 sek. (aut.pastaba. kairiarankiams tyrimo laikas buvo taikomas atvirkščiai). Remiantis pateiktais rezultatais (6 pav.), atliekant šią užduotį, sunkumų nekylo tik tiriamiesiems, turintiems foneminę akustinę dislaliją. Tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę dislaliją, užduotį atliko beveik visi, t.y. užduoties nepavyko atlikti 2 tiriamiesiems, todėl atlikusiųjų šią užduotį skaičius yra 20 iš 22, kas sudaro 90,9 proc. Tiriamųjų, turinčių foneminę artikuliacinę dislaliją, atlikusių šią užduotį, skaičius buvo toks pats kaip atliekant antrąją užduotį, t.y. užduotį atliko 8 tiriamieji iš 21, kas sudarė 38,1 proc. Užduoties tiriamiesiems, turintiems fonetinę artikuliacinę dislaliją, nepavyko atlikti porą likusių degtukų, o tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją, užduoties atlikti nepavyko dėl negebėjimų išdėlioti degtukų ties kvadrato kraštais.

Apibendrinant galima teigti, kad daugiausia sunkumų atliekant užduotis kylo tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją. Tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę ir foneminę akustinę dislalijas, užduotis atliko beveik vienodais rezultatais. Taigi, palyginus akivaizdu, kad tiriamųjų, turinčių foneminę artikuliacinę dislaliją, smulkiosios motorikso judesio greitis nėra pakankamai išlavėjęs.

7 pav. Vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislalija), tuo pat metu abejomis rankomis atliekamų veiksmų (smulkiosios motorikos) vertinimas,%

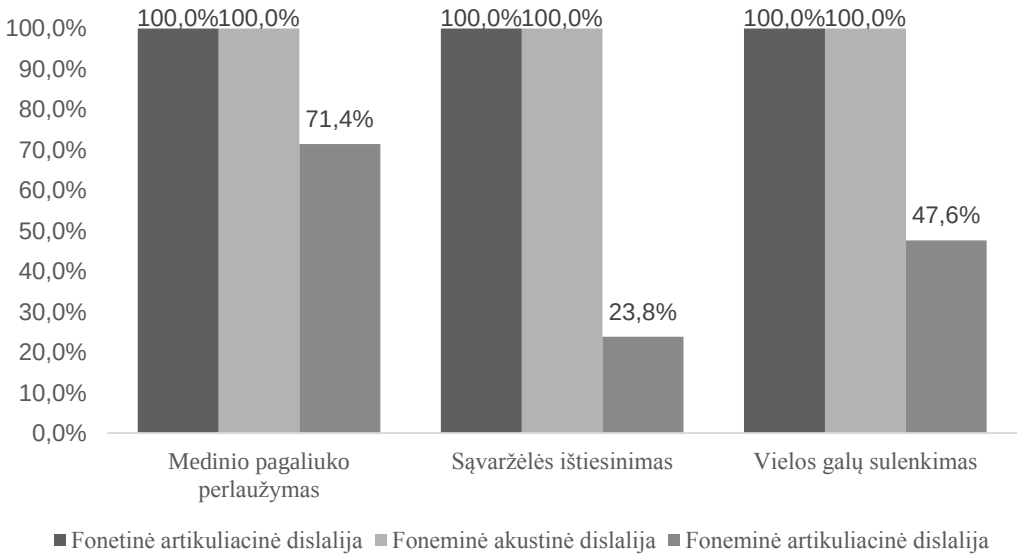
Trečioji smulkiosios motorikos tiriamoji sritis buvo gebėjimas atlikti tam tikrus veiksmus su abiem rankom vienu metu (žr. 7 pav.). Pirmoji šios tiriamosios srities užduotis buvo sudėti į dėžutę 20 degtukų abiem rankomis iš karto (su viena ranka 10 degtukų ir su kita ranka 10 degtukų). Užduoties trukmė buvo 20 sek. Remiantis pateiktais rezultatais (žr. 7 pav.), akivaizdu, kad pirmąją užduotį atliko visi tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę dislaliją. Tiriamųjų, turinčių foneminę akustinę dislaliją ir atlikusių šią užduotį skaičius yra šiek tiek mažesnis. Užduotį atliko 16 iš 18 tiriamųjų, kas sudarė 88,9 proc. Taigi, užduoties neatliko 2 vaikai dėl tos priežasties, kad su viena ranka buvo paėmę daugiau nei vieną degtuką. Atliekant šią užduotį sunkumų kylo tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją. Užduotį atliko tik 4 tiriamieji iš 21 tiriamojo, kas sudarė tik 19 proc. atlikusiųjų. Pagal vertinimo kriterijus tiriamieji užduoties neatliko dėl tokių priežasčių, kaip negebėjimas su abiem rankomis vienu metu imti po degtuką, tiriamieji su viena ranka paimdavo daugiau, su kita mažiau. Taip pat kai kuriems tiriamiesiems neužteko laiko, skirto užduočiai atlikti.

Antroji užduotis, siekiant įvertinti tiriamųjų gebėjimus tuo pat metu abejomis rankos atlikti tam tikrus veiksmus, buvo belsti pieštukais abejomis rankomis 15 sek. Tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę dislaliją, užduotį atliko 21 tiriamasis iš 22, kas sudarė 95,5 proc. Pagal vertinimo kriterijus, vienas tiriamasis užduoties neatliko dėl tos priežasties, kad taškelių skaičius abejose kortelėse nebuvo vienodas. Iš tiriamųjų, turinčių foneminę akustinę dislaliją, užduoties dėl tos pačios priežasties neatliko taip pat vienas tiriamasis, todėl atlikusiųjų procentalinis skaičius sudarė 94, 4 proc. Remiantis rezultatais, daugiau sunkumų šią užduotį atliekant kylo tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją. Užduotį atliko tik 5 tiriamieji iš 21, kas sudarė 23,8 proc. Pagal užduoties vertinimo kriterijus tiriamieji užduoties neatliko dėl tų priežasčių, kad taškeliai buvo

neryškūs, išryškėjo negebėjimas vienu metu abejomis rankomis belsti pieštuku, taškeliai uždengė vienas kitą.

Trečioji užduotis, siekiant įvertinti tiriamųjų gebėjimus tuo pat metu abejomis rankomis atlikti tam tikrus veiksmus, buvo sudėti dominuojančia ranka 20 degtukų ir kita ranka 20 monetų į dėžutes vienu metu. Užduoties trukmė buvo 10 sek. Tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę ir foneminę akustinę dislalijas, užduotį atliko visi. Tiriamųjų, turinčių foneminę artikuliacinę dislaliją, atlikusių šią užduotį skaičius palyginus yra labai mažas, užduotį atliko tik 3 tiriamieji iš 21, kas sudarė 14,3 proc. tiriamųjų, turinčių būtent šią dislaliją. Užduotis kėlė sunkumų tiriamiesiems, kadangi užduotis reikalauja itin daug dėmesio koncentracijos ir gebėjimų atlikti abejomis rankomis vienu metu tuos pačius judesius. Pagal vertinimo kriterijus, tiriamieji užduoties neatliko dėl tokių priežasčių, kaip visų degtukų ir monetų nesudėjimas į dėžutes, negebėjimas vienu metu atlikti veiksmo abejomis rankomis.

Apibendrinant šios smulkiosios motorikos įvertinimo srities rezultatus, galima teigti, kad vaikų, turinčių foneminę artikuliacinę dislaliją, gebėjimas atlikti užduotis abejomis rankomis vienu metu yra daugiau nei 5 kartus procentaliai mažesnis, nei tiriamųjų, turinčių fonetinę artikuliacinę ir foneminę akustinę dislalijas. Ši tiriamojo sritis leidžia interpetuoti tai, kad vaikų negebėjimas atlikti veiksmus abejomis rankomis rodo ir negebėjimus atlikti tam tikrus bendrosiosios motorikos veiksmus (tokius, kaip šokinėjimas abejomis kojomis vienu metu).

8 pav. Vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislalija), judesio jėgos (smulkiosios motorikos) vertinimas,%

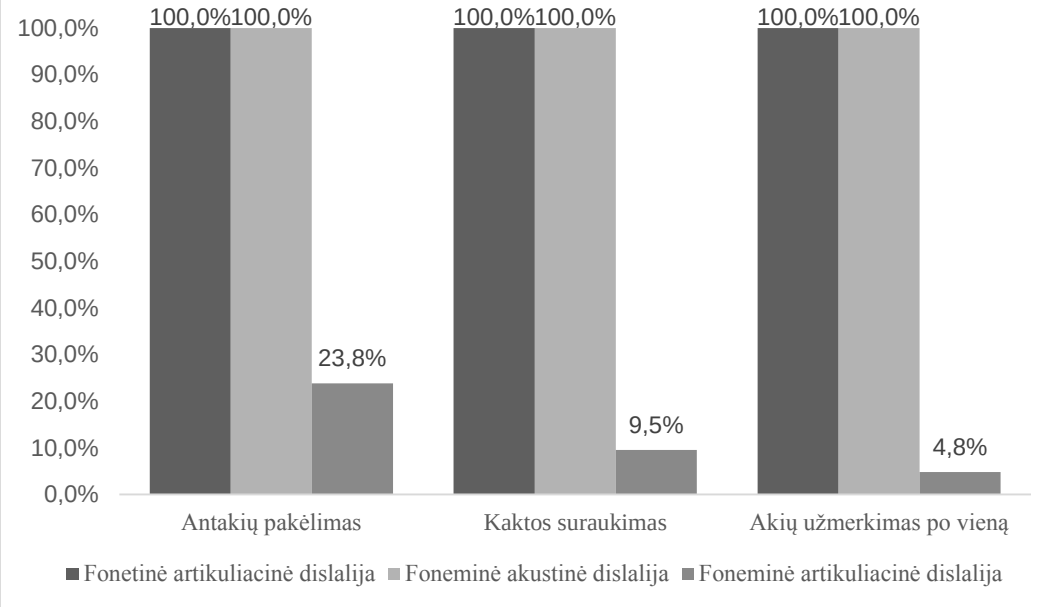
Ketvirtoji smulkiosios motorikos tiriamoji sritis buvo judesio jėga (žr. 8 pav.). Pirmoji šios srities vertinimo užduotis buvo perlaužti medinį pagaliuką iš pirmo karto. Šią užduotį atliko visi tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę ir foneminę akustinę dislalijas. Šios užduoties neatliko tik

keli tiriamieji, turintys foneminę artikuliacinę dislalij, ją atliko net 15 iš 21 tiriamųjų, kas sudaro 71,4 proc.

Antroji šios srities įvertinimo užduotis buvo ištiesinti savaržėlę per 1 min. Tiriamiesiems, turintiems fonetinę artikuliacinę ir foneminę akustinę dislaliją, sunkumų atliekant šią užduotį nekylo. Tiriamųjų, turinčių foneminę artikuliacinę dislaliją ir atlikusių šią užduotį, buvo tik 5 iš 21, kas sudarė 23,8 proc. Tiriamiesiems trūko smulkiosios motorikos įgūdžių, reikalaujančių suimti smulkų daiktą į rankas ir pritrūko jėgos siekiant sąvaržėlę ištiesinti.

Trečioji judesio jėgos įvertinimo užduotis buvo sulenkti vielos galus per 1 min. Užduotį atliko visi tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę ir foneminę akustinę dislalijas. Sunkumų atliekant šią užduotį kylo tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją. Užduotį atliko 10 tiriamųjų iš 21, kas sudarė 47,6 proc.

Abibendrinant ir palyginus smulkiosios motorikos judesio jėgos rezultatus su kitomis vertinimo sritimis, galima teigti, kad ši vertinamoji sritis sukėlė mažiausiai sunkumų vaikams, turintiems garsų tarimo sutrikimų (dislalijų). Taip pat, remiantis rezultatais, galima teigti, kad tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę, foneminę akustinę ir foneminę artikuliacinę dislalijas, turi daugiausia jėgos perlaužiant medinį pagaliuką.

9 pav. Vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislalija),sinkinezijų vertinimas,%

Paskutinė, penktoji, smulkiosios motorikos įvertinimo sritis buvo sinkinezijų vertinimas (žr. 9 pav.). Pagal užduočių kriterijus, jei pastebimi nevalingi kitų raumenų grupių judesiai, užduotis yra neatlikta.

Pirmoji užduotis buvo antakių pakėlimas. Tiriamųjų buvo paprašyta sėdėti ramiai priešais veidrodį ir pakelti antakius. Rezultatai rodo, kad visi tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę ir foneminę akustinę dislalijas, užduotį atliko be nevalingų kitų raumenų grupių judesių. Tiriamųjų, turinčių foneminę artikuliacinę dislaliją, atlikusių šią užduotį, buvo 5 iš 21. Buvo pastebėti tokie judesiai, kaip galvos pakėlimas, lūpų pakėlimai, burnos prasižiojimas.

Siekiant įvertinti sinkinezijas, antroji užduotis buvo kaktos suraukimas. Visi tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę ir foneminę akustinę dislalijas, užduotį atliko be nevalingų kitų raumenų grupių judesių. Tiriamųjų, turinčių foneminę artikuliacinę dislaliją ir atlikusių šią užduotį be papildomų nevalingų kitų raumenų grupių judesių, yra žymiai mažesnis. Užduotį atliko tik 2 tiriamieji iš 21, kas sudarė tik 9,5proc. atlikusiųjų šią užduotį. Buvo pastebėti papildomi akių judesių, lūpų pūtimas, kreipimas, visos galvos kėlimas.

Trečioji šios srities vertinimo užduotis buvo akių užmerkimas po vieną. Pastebėta, kad visi tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę dislaliją ir foneminę akustinę dislaliją, užduotį atliko tinkamai. Itin didelių sunkumų kylo tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją, šią užduotį atliko tik 1 tiriamasis, kas sudarė tik 4,8 proc. atlikusiųjų šią užduotį. Buvo pastebėti nevalingi kitų raumenų grupių judesiai bei negebėjimas užmerkti akių po vieną.

Apibendrinant esamų sinkinezijų vertinimo sritį, galima teigti, kad tiriamieji, turintys fonetinę artikuliacinę ir foneminę akustinę dislaliją, sinkinezijų neturi. Tačiau tiriamieji, turintys foneminę artikuliacinę dislaliją, pasižymi kitais nevalingais raumenų grupių judesiais, kurie neleidžia atlikti tam tikro veiksmo be papildomo veiksmo.

Išvados

1. Išnagrinėjus teorinius šaltinius, galima teigti, kad vaikų garsų tarimo sutrikimai – tai plati sutrikimų, sąlygotų skirtingų priežasčių, grupė. Lietuvoje garsų tarimo sutrikimai yra skirstomi į garsų tarimo sutrikimus dėl nepakankamai išlavėjusios kalbėjimo motorikos ir garsų tarimo sutrikimus, susijusius su nepakankamai išlavėjusiu foneminiu suvokimu. Tarptautinėse sutrikimų klasifikacijose vaikų garsų tarimo sutrikimų grupė dažniausiai sieja fonetinius (artikuliacijos) ir fonologinius sutrikimus. Dislalija yra taip pat įvardijama kaip vaikų garsų tarimo sutrikimas, kuri gali būti fonetinio pobūdžio dėl motorinės kilmės garsų tarimo klaidos (fonetinė artikuliacinė dislalija) ir fonologinio pobūdžio dėl foneminių klaidų (foneminė akustinė dislalija ar foneminė artikuliacinė dislalija). Svarbu tai, kad foneminė artikuliacinė dislalija yra apibrėžiama kaip garsų tarimo trūkumas dėl artikuliacinių vaizdinių nepakankamumo. Vaikui, sulaukusiam priešmokyklinio amžiaus, atsižvelgiant į vaiko kalbos raidos normas, jau turi būti išlavėjęs artikuliacinis aparatas,foneminis suvokimas, vaikas turi ištarti visus garsus bei turėti pakankamai fonologinių gebėjimų.
2. Apibendrinus bendrosios ir smulkiosios motorikos įgūdžių raidą, galima teigti, kad raida priklauso nuo centrinės nervų sistemos brendimo, t.y. bręstant nervų sistemai, judesiai tampa tikslingesni, koordinuotesni, o kiekvieną naują motorinį įgūdį vaikas išmoksta ankstesniųjų pagrindu. Smulkiosios motorikos raidos kryptis – nuo proksimalinės link distalinės, t.y. pirmiausiai lavėja arčiau vidurio linijos esančių kūno dalių judesiai. Vaikas, neišsmokęs kontruoliuoti savo liemens bei pečių juostos, negalės valdyti rankų ir pirštų judesių, todėl galima teigti, kad bendroji motorika su smulkiąja motorika yra susijusi. Už motorikos ir kalbos supratimo, kalbinės motorikos procesus atsako galvos smegenų žievės zonos. Kaktos skiltyje, lokalizuojasi rankos motorikos zona, kuri įvardijama 6 lauku ir taip pat yra atsakinga už kalbėjimo motorikos zoną. Todėl galima teigti, kad smulkioji motorika, o taip pat ir bendroji motorika, yra glaudžiai susijusi su kalbos motorika.
3. Įvertinus priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (dislalijų) bendrosios ir smulkiosios motorikos įgūdžius, buvo išsiaiškinta, kad tiriamųjų bendroji ir smulkioji motorika turi sąsajų su tam tikra dislalijos forma. Apibendrinus galima teigti, kad tiriamųjų, turinčių fonetinę artikuliacinę dislaliją ar foneminę akustinę dislaliją, bendrosios ir smulkiosios motorikos įgūdžiai yra išlavėję, tačiau tiriamųjų, turinčių foneminę artikuliacinę dislaliją, bendrosios ir smulkiosios motorikos įgūdžiai nėra išlavėję. Todėl tyrimo pradžioje iškelta hipotezė, kad vaikų, turinčių garsų tarimo sutrikimų (foneminę artikuliacinę dislaliją), bendroji ir smulkioji motorika nėra pakankamai išlavėjusi, buvo patvirtinta.

4. Empirinio tyrimo metu gauti rezultatai išryškino tiriamųjų, turinčių fonetinę artikuliacinę dislaliją, foneminę akustinę dislaliją ir foneminę artikuliacinę dislaliją, stipriąsias ir problemines motorikos įgūdžių sritis. Apžvelgus bendrosios motorikos įvertinimo rezultatus, galima teigti, kad vaikų, turinčių fonetinę artikuliacinę dislaliją ir foneminę akustinę dislaliją, stipriosios sritiys yra tiek statinė koordinacija, tiek dinaminė koordinacija. Tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją, probleminės buvo abi vertinamos sritys, tačiau daugiau sunkumų kylo atliekant dinaminės koordinacijos vertinimo užduotis. Apžvelgus smulkiosios motorikos įvertinimo rezultatus, galima teigti, kad vaikų, turinčių fonetinę artikuliacinę dislaliją ir foneminę akustinę dislaliją, stipriausioji yra sinkinezijų įvertinimo ir judesio jėgos. Daugiausia sunkumų tiriamiesiems, turintiems fonetinę artikuliacinę dislaliją ir foneminę akustinę dislaliją kylo atliekant užduotis abejomis rankomis. Įvertinus tiriamųjų, turinčių foneminę artikuliacinę dislaliją, smulkiosios motorikos sritis ,visos sritys išryškėjo kaip probleminės, palyginus su kitais tiriamaisiais. Tyrimo metu paaiškėjo, kad beveik visiems tiriamiesiems, turintiems foneminę artikuliacinę dislaliją, būdingos sinkinezijos, kas nebūdinga tiriamiesiems, turintiems fonetinę artikuliacinę dislaliją ir foneminę akustinę dislaliją. Stipriausioji sritis išryškėjo judesio jėgos, tačiau kitų sričių (dinaminės koordinacijos, judesio greičio, abejomis rankomis atliekamų veiksmų) rezultatai, palyginus su tiriamaisiais, turinčiais fonetinę artikuliacinę dislaliją ir foneminę akustinę dislaliją, yra daug mažesni.

LITERATŪRA

1. Bendorienė, A. (2005). *Tarptautinių žodžių žodynas.* Vilnius: Alma littera.
2. Bitinas, B. (2013).. *Rinktiniai edukologiniai raštai, II tomas.* Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla. http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:4354227/datastreams/MAIN/content (žiūrėta: 2019 05 09).
3. Birontienė, Z. (2008). *Priešmokyklinio amžiaus vaikų smulkiosios motorikos ugdymas.* Metodinė knyga. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
4. Boyd, D., Bee, H. (2011). *Augantis vaikas.* Vadovėlis. Vilnius:Vaistų žinios.
5. Brazienė, J. (2014). *Vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, psichologinė savijauta bendrojo lavinimo mokykloje.* Magistro darbas.
6. Dijokaitė, R. *(2014). Kalbėjimo ir kalbos sutrikimų įtaka vaikų mokymuisi.* http://www.vims.lt/kalbejimoir-kalbos-sutrikimuitakavaikumokymuisi74462-1-932.html (žiūrėta: 2019-04-08)
7. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (1993). *Logopedija.* Vadovėlis specialiosios pedagogikos fakultetų studentams. Kaunas: Šviesa.
8. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, I. (2003). Vaikai, turintys kalbėjimo, kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų. J.Ambrukaitis (Red.). *Specialiojo ugdymo pagrindai.* Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
9. Hallahan, Daniel P., Kauffman, James M. (2003). *Ypatingieji mokiniai. Specialiojo ugdymo įvadas.* Vilnius: Alma littera
10. Hille, K., Evanschitzky, P., Bauer, A. (2015). *3 – 6 metų vaiko raida.* Psichologijos pagrindai ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdytojams. Vilnius: Tyto alba.
11. Ivoškuvienė, R., Gružaitė, V., Kurmanskienė, I., Makauskienė, V., Mulevičius J. (2018). *Afaziologija. Prarastos kalbos atkūrimas.* Knyga logopedijos specialybės studentams ir logopedams. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
12. Ivoškuvienė, R., Mamonienė, Z., Pečiulienė, O., Stošiuvienė, K. (2002). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų neišplėtotos kalbos ugdymas.* Šiauliai: Rašteka.
13. Juškienė, G. (2008). *Priešmokyklinio amžiaus vaikų tarimo trūkumai ir fonologinės analizės gebėjimai.* Magistro darbas. Šiauliai.
14. Juškuvienė, R., Luneckienė, A., Palačionienė, L., Petrilionienė, B. (2008). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos ir elgesio sutrikimų, ugdymas.* Metodinės rekomendacijos ikimokyklinio ugdymo pedagogams ir tėvams.

http://kristianaweebly.weebly.com/uploads/1/8/5/2/18524958/ikimokyklinio_amziaus_vaiku_ugdymas.pdf (žiūrėta: 2019 02 05).

15. Kairienė, D. (2017). Motoriniu mokymu(si) grįstas požiūris ir strategijos, įveikiant vaikų artikuliacijos sutrikimus. *Specialusis ugdymas,*1(36), 118.
16. Kairienė, D., Daniutė, S. (2015). Motorinės kilmės vaikų garsų tarimo sutrikimų apibrėžtys, identifikavimas ir diferencinės charakteristikos. *Specialusis ugdymas,* 2(33), 47-50.
17. Kairienė, D., Daniutė, S. (2015). Kognityvinės – lingvistinės kilmės vaikų garsų tarimo sutrikimų apibrėžtys, identifikavimas ir diferencinės charakteristikos. *Specialusis ugdymas*, 2(33), 91-100.
18. Karadenizli Z., Erkut O., Ramazanoglu N., Uzun S., Camliguney A., Bozkurt S., Tiyaki C., Kucuk V., Sirmen B. Comparision of dynamic and static balance in adolescents hanball and soccer players. *Turkish journal of sport and exercise, 2014. 16(1), p. 48-49.* https://dergipark.org.tr/download/article-file/200680 (žiūrėta: 2019 05 03)
19. Kardelis, K.(2005). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai.* Vilnius: MRU leidybos centras.
20. Krivickaitė – Leišienė, E. (2016). *Vaikų kalbos fonotaktikos raida.* Daktaro disertacija. Kaunas.
21. *Lietuvos Respublikos mokinių, turinčių specialiųjų ugdyosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas* (2011). https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.404013 žiūrėta: 2019 04 29)
22. *Lietuvos Respublikos priešmokyklinio ugdymo tvarkos aprašo pakeitimo įstatymas* (2016). https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/b707c8205d3111e69415b10fee72c487 (žiūrėta: 2019 02 06).
23. Ališauskienė, S., Gudonis, V., Mikulėnaitė, L., Petrulytė, J., Radzevičienė, L. (2003). *Ankstyvasis ugdymas: dabartis ir perspektyvos.* Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
24. Mockeviečienė, D., Mikelkevičiūtė, J., Adomaitienė, R. (2005). *Vaikų motorikos raida. Pirmieji gyvenimo metai.* Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
25. Mockuvienė, V. (2012). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos ir motorikos sutrikimų sąsajos.* Magistro darbas.
26. Monkevičienė, O. (2003). *Mano vaikai. Priešmokyklinis vaiko ugdymas.* Tėvų ir pedagogų knyga. Kaunas: Šviesa.

27. Musteikienė, G., Sirvydaitė, E., Kurmanskienė, I., Ivoškuvienė, R., Kairienė, D., Daniutė, S. (2015). *Klausimyno, vaikų kalbėjimo motorikai įvertinti ir artikuliacijos sutrikimams diferencijuoti, konstravimas.* Vaikų kalbėjimo ir kalbos vertinimas, sutrikimų diferencijavimas ir identifikavimas. Metodinė priemonė. Lietuvos logopedų asociacija, LR ŠMM Ugdymo plėtotės centras. Šiauliai. https://www.logopeduasociacija.lt/images/6_priedas_Metodinis_leidinys.compressed_1_1.pdf
28. Skurvydas, A. (2017). *Judesių mokslas.* Vilnius: Vitae Litera.

Summary

In the bachelor's thesis, theoretical sources have been reviewed on the peculiarities of pre-school age children, phonetic and phonological disorders, general and minor motor development and its significance for children with speech disorders (dysliasis). The aim of this bachelor's thesis was to reveal the skills of primary and minor motor skills among pre-school children with sound pronunciation dyslalia and to compare motor skills between phonetic articulation, phonemic acoustic and phonemic articulate dyslalia. Prior to the study, it was hypothesized that children with sound pronunciation disorders (phonemic articular dyslalia) did not develop well and had an impact on the pronunciation of sounds.

The study was conducted using a test method aimed at revealing the general and minor motility of 6-7-year-old children with acoustic disorder (dyslalia). Quantitative data analysis has been carried out, which has made it possible to determine the links between the development of mild and general motor skills with a particular form of dyslalia.

The study included 61 pre-school children with sound pronunciation disorders (dyslalia). The survey took place in 2019. Between April – May. In kindergartens that provides pre-primary education in Vilnius and Trakai districts.

In the empirical part, the skills of pre-school children with phonetic articulation, phonemic acoustic and phonemic articulate dyslalia were analyzed, and the performance of test tasks was analyzed also.

The study found that the strengths of general motor skills of children with phonetic articulatory dyslalia and phonemic acoustics are both static and dynamic coordination. For those with phonemic articulatory dyslalia, both areas of concern were problematic, but more difficult for dynamic coordination assessment tasks. After evaluating the skills of the small motor skills of the subjects with phonetic articulate dyslalia and phonemic acoustic dislocation, the strongest areas of evaluation of synkinesis and motion force were revealed. The area of evaluation of synkinesis emerged as problematic for the subjects with phonemic articulate dyslalia. The areas of dynamic coordination, speed of motion, and evaluation of both hands are highlighted as the strongest areas for those with phonetic articular dyslalia and phonemic acoustic dyslalia, but these areas have emerged as problematic for those with phonemic articulate dyslalia.

In summary, the general and fine motor skills of the subjects with dyslalia of children's sounds have links to a particular form of dyslalia. The general and minor motor skills of subjects with phonetic articulate dyslalia or phoneme acoustic dyslalia have become evident, but the general and minor motor skills of those with phonemic articulate dyslalia have not developed.

PRIEDAI

Priedas 1

Bendrosios motorikos įvertinimas

Užduotis	Atliko	Neatliko	Pastabos	Vertinimo kriterijai
1) Stovėti pėda už pėdos, 15 sek.				Užduotys neatlikos, jei: • pajuda iš vietos; • liečia antrąja koja grindis; • nusileidžia ant kulnų
2) Stovėti ant vienos kojos (dešinė koja 15 sek., pertrauka 30 sek., kairė koja 15 sek.)				
3) Stovėti pasistiebus 10 sek.				Užduotys atliktos, jei: • linguojama; • stiebiamasi ir nusileidžiama, bet koja nesiekiama grindų
4) Pašokti vienu metu abiem kojomis 7 kartus, 5 sek.				Užduotis neatlikta, jei: • nepašoka abiem kojomis kartu; • remiasi visa pėda, o ne pirštais
5) Šokinėti į priekį 5m. kiekviena koja (laisvą koją sulenkti stačiu kampu per kelį, rankos ant liemens)				Užduotis neatlikta, jei: • nukrypsta nuo tiesios linijos; • sulenktąja koja liečia grindis; • mojuoja rankomis.
6) Peršokti iš vietos per virvutę, ištemptą 20 cm aukštyje (vienu metu kelti ir sulenkti abi kojas)				Užduotis neatlikta, jei: • nekliudo virvutės; • liečia rankomis grindis; • šoka abiem kojomis, bet ne kartu.

Priedas 2

Smulkiosios motorikos įvertinimas

Užduotis	Atliko	Neatliko	Pastabos	Vertinimo kriterijai
1) Apvedžioti labirintą (dešinė ranka 1 min. 30 sek. pertrauka 30 sek. kairė ranka 2 min. 30 sek.)				• Vedžiojant labirintus nepaliesti jo sienų.
2) Iškirpti skritulį (dešinė ranka 1 min. pertrauka 30 sek. kairė ranka 1min. 30 sek.)				• Kirpti tiksliai pagal liniją.
3) Nubrėžti vertikalias linijas (dešinė ranka 20 sek. pertrauka 30 sek. Kairė ranka 20 sek).				• Perkelti liniuotę ir vienodu atstumu brėžti vertikalias linijas.
4) Sudėti monetas į dėžutę (15 sek).				• Priminti, kad užduotis atlikti kuo greičiau; • Jei ant stalo ar rankoje lieka nors viena moneta, užduotis neatlikta.
5) Nubrėžti vertikalias linijas (dešinė ranka 10 sek., pertrauka 30 sek. kairė ranka)				• Tarp dviejų horizontalių linijų nubrėžti kuo daugiau brūkšnelių; • Brūkšneliai turi būti tiesūs ir nekertantys horizontalių linijų.
6) Išdėlioti degtukus (dešinė ranka 35 sek. pertrauka 30 sek. kairė ranka 45 sek.)				• 40 degtukų išdėlioti ties kvadrato, kurio kraštinė 15 cm, kampais; • Jei lieka nors vienas degtukas ar krūvelėse nevienodas jų skaičius, užduotis neatlikta.
7) Sudėti degtukus į dėžutę (20 sek.)				• Į dėžutę sudėti 20 degtukų abiem rankomis iš karto; • Jei sudeda mažiau nei 10 degtukų arba krūvelėse lieka nevienodas jų

				skaičius, užduotis neatlikta.
8) Belsti pieštukais (15 sek.)				• Beldžia pieštukais abiem rankomis iš karto; • Taškeliai neturi uždengti vienas kito, turi būti ryškūs ir vienodas jų skaičius ant abiejų kortelių; • Taškelių išsidėstymo tvarka nesvarbi.
9) Sudėti degtukus ir monetas į dėžutę (10 sek.)				• Dominuojančia ranka deda 20 degtukų, o kita ranka – 20 monetų į dėžutes; • Jei sudėtas nevienodas skaičius degtukų ir monetų arba jų sudėta mažiau nei po 10, užduotis neatlikta.
10) Perlaužti medinį pagaliuką				• Perlaužti reikia iš karto.
11) Ištiesinti sąvaržėlę (1min.)				• Per nurodytą laiką ištiesinti sąvaržėlę arba iš vielos išlankstytas figūras.
12) Sulenkti vielos galus (1min.)				• Per nurodytą laiką sulenkti vielos galus.
13) Pakelti antakius				• Jei stebimi nevalingi kitų raumenų grupių judesiai, užduotis neatlikta.
14) Suraukti kaktą				
15) Užmerkti po vieną abi akis				